

NORLANDSFORSKNING
NORLAND RESEARCH INSTITUTE

Gårdsbaserte omsorgs- og velferdstjenester i Nordland:

Intervju av 19 tilbydere

Publisert: Mars 2017
Merete Kvamme Fabritius
Evgueni Vinogradov

NF rapport nr: 4/2017
ISBN nr: 978-82-7321-705-9
ISSN-nr: 0805-4460

Forsidefoto: Lars Åke Andersen

NORLANDSFORSKNING
NORLAND RESEARCH INSTITUTE

GÅRDSBASERTE OMSORGS - OG VELFERDSTJENESTER I NORDLAND

Intervju av 19 tilbydere

Publisert: Mars 2017
Merete Kvamme Fabritius
Evgueni Vinogradov

NF rapport nr: 4/2017
ISBN nr: 978-82-7321-705-9
ISSN-nr: 0805-4460

RAPPORT

TITTEL: Gårdsbaserte omsorgs - og velferdstjenester i Nordland: Intervju av 19 tilbydere	OFF.TILGJENGELIG: JA	NF-RAPPORT NR: 4/2017
FORFATTER(E): Merete Kvamme Fabritius Evgueni Vinogradov	PROSJEKTANSVARLIG (SIGN): Evgueni Vinogradov	FORSKNINGSLEDER: Evgueni Vinogradov
PROSJEKT: Gårdsturisme, gårdsbaserte omsorgstjenester og lokalmatproduksjon i Nordland	OPPDRAGSGIVER: Fylkesmannen i Nordland Nordland Fylkeskommune OPPDRAGSGIVERS REFERANSE: Hanne Sofie Trager Helle Bygdevoll	
SAMMENDRAG: Undersøkelsen er basert på intervju av 19 tilbydere av gårdsbaserte velferdstjenester i Nordland. Gårdsbruk omfatter alt fra større gårdsbruk til mindre hobbybruk. Det er et mangfold av tilbud, som kan deles i dagtilbud og døgntilbud, og stor variasjon i tjenestetilbudet, og betydelig tilpasning og fleksibilitet. Kommunenes kunnskap og innsikt i gårdsbaserte velferdstjenester og økonomien i kommunene har betydning for etterspørselen. Avtaler med kort varighet bidrar til at tilbydere i mindre grad utvikler tilbudet og viser investeringsvilje. Tilbyderne driver i liten grad markedsføring av egen bedrift. Næringa fremstår som småskala næring, som ikke er drevet av profitt og store vekstbehov. Tilbyderne etterlyser inspirasjon og faglig påfyll, nettverk, arenaer for samarbeid, erfaringsutveksling og utvikling.	EMNEORD: Inn på tunet, gårdsbaserte omsorgs- og velferdstjenester, grønn omsorg KEYWORDS: Green care, Care farming, Farms for school, Social farming, Farming for health	
<i>Andre rapporter innenfor samme forskningsprosjekt/program ved Nordlandsforskning 1/2017, 2/2017, 3/2017, 5/2017</i>	ANTALL SIDER: 41	SALGSPRIS: 50,00

INNHold

FORORD	2
SAMMENDRAG	3
1 BAKGRUNN OG MÅL FOR PROSJEKTET	4
1.1 NASJONAL OG REGIONAL SATSING PÅ «INN PÅ TUNET»	5
2 TEORI OG BEGREP	6
2.1 ENTREPRENØRSKAP OG INNOVASJON	6
2.2 SOSIALT ENTREPRENØRSKAP	7
2.3 LIVSSTILS - OG LEVEBRØDSBEDRIFTER	8
3 METODE	9
4 TYPER AV TILBYDERE	10
4.1 INN PÅ TUNET	10
4.2 GÅRDSOPPLEVELSER NORD SA	11
4.3 ANDRE TILBYDERE	12
4.4 NYE ETABLERINGER OG TILTAK	12
4.5 BAKGRUNN FOR ETABLERING AV GÅRDENS VELFERDSTILBUD	13
5 OM TILBUDENE I UNDERSØKELSEN	14
5.1 GÅRDEN SOM ALTERNATIV PEDAGOGISK ARENA	15
5.2 GÅRDEN SOM ARENA FOR ARBEIDSTRENING ELLER AKTIVITET	17
5.3 GÅRDEN SOM ARENA FOR AVLASTNING	18
6 NÆRINGENS KOMPETANSE OG KOMPETANSEBEHOV	19
7 BESTILLERKOMPETANSE, AVTALER OG SAMARBEID	21
7.1 UTFORDRINGER KNYTTET TIL MANGELFULL INFORMASJON	22
8 ERFARINGER MED MARKEDSFØRING OG ETTERSPORSEL	24
9 ANDRE OBSERVASJONER	25
9.1 KJØNNSFORDELING	25
9.2 FRIVILLIG ARBEID	25
9.3 BARNAS BEHOV	25
9.4 PASSER IKKE FOR ALLE	26
10 VIDERE PLANER	27
11 DRØFTING	28
12 AVSLUTNING	31
LITTERATURLISTE	33
VEDLEGG: SAMMENDRAG AV RAPPORTEN «TILLEGGSVIRKSOMHETER PÅ GÅRDSBRUK I NORDLAND: GÅRDSTURISME, LOKALMATPRODUKSJON OG OMSORGS- OG VELDFERDSTJENESTER»	35

FORORD

Denne undersøkelsen ble gjennomført av Nordlandsforskning AS på oppdrag fra Nordland Fylkeskommune og Landbruksavdelingen hos Fylkesmannen i Nordland. Stadig flere gårdbrukere slutter med eller reduserer tradisjonell volumbasert gårdsdrift, men mens noen tar seg arbeid utenfor næringen, forsøker andre nye muligheter å bruke gårdens og landbrukets ressurser i ny næringsvirksomhet. Hovedformålet med prosjektet har vært å kartlegge tilleggsnæringer i landbruket i Nordland, med vekt på gårdsturisme, lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester. Denne rapporten omfatter i første rekke omsorgs -og velferdstjenester.

Nordlandsforskning takker for oppdraget, og vil samtidig rette en stor takk til de informantene som deltok undersøkelsen og dermed har bidratt med verdifulle data.

SAMMENDRAG

Denne undersøkelsen er gjennomført med intervju av 19 ulike tilbydere av gårdbaserte velferdstjenester i ulike kommuner i Nordland. Gårdsbruk i denne sammenhengen er vidt definert og omfatter alt fra større gårdsbruk med tradisjonell landbruksdrift, til mindre hobbybruk, hvor eiernes hovedinntekter oftest kommer fra annet arbeid. Deltagerne i undersøkelsen er hovedsakelig registrert som «Inn på tunet» - gårder (IPT) og/eller inngår samvirkeforetaket Gårdsopplevelser Nord SA.

Det er et mangfold av tilbud i regionen, som grovt sett kan deles i dagtilbud på den ene siden og døgntilbud på den andre. Det er stor variasjon i på tjenestene som ytes på den enkelte gård, og det er en betydelig grad av tilpasning og fleksibilitet i de tjenestene som tilbys. Det fremkommer at både kommunenes kunnskap om og innsikt i gårdbaserte velferdstjenester og økonomien i de enkelte kommuner virker å ha betydning for graden av etterspørsel etter denne typen tilbud. Her synes det å være til dels store forskjeller mellom kommunene.

En av utfordringen for tilbyderne er avtalenes varighet, som oftest ikke er mer enn ½ - 1 år. Erfaringer viser at slike avtaler ofte likevel har lengre varighet, men dette oppfattes likevel som et usikkerhetsmoment, blir en flaskehals og bidrar til at tilbydere i mindre grad utvikler tilbudet og viser investeringsvilje.

Det fremkommer også i undersøkelsen at den enkelte tilbyder i liten grad driver egen markedsføring av eget tilbud, og først og fremst baserer dette på informasjon på Matmerk's websider for IPT, Gårdsopplevelser Nord SA, sosiale medier og/eller egne hjemmesider.

Tilbydere etterlyser inspirasjon og faglig påfyll, et nettverk, samt arenaer for samarbeid, erfaringsutveksling og utvikling. Næringa fremstår hovedsakelig som en småskala næring, som ikke først og fremst er drevet av profitt og har store vekstbehov.

1 BAKGRUNN OG MÅL FOR PROSJEKTET

Det er en politisk målsetting å legge til rette for økt verdiskaping i landbrukssektoren, og etablering av nye næringer med basis i landbrukets menneskelige og materielle ressurser (IPT 2007, IPT 2013).

All næringsutvikling må imidlertid være markedsbasert, dvs at det er et marked eller kjøpere til produktet eller tjenesten som tilbys. Dagens samfunnsutvikling, hvor vi har en økende aldrende befolkning, et stadig økende behov for alternative opplæringsarenaer for barn og unge, og ikke minst arbeidstreningsbehov for mennesker som står utenfor arbeidslivet, har skapt og skaper stadig nye tjenestebehov i velferdssektoren (ibid). Fra politisk hold er det signalisert at Inn på tunet blir vurdert som en ordning som kan inngå som en av mange løsninger på de nasjonale utfordringene velferdsstaten står overfor (Meld. st. nr. 34 (2012 -2013), Meld.st.nr. 29 (2012- 2013), NOU 2011:11; Handlingsplan Inn på tunet (2013-2017).

Landbruket representerer ressurser langt utover produksjon av mat og råvarer, og man anser at landbruket kan tilby en rekke ulike oppvekst- og omsorgstjenester som samfunnet har bruk for i framtida. I Europa er bruk av gårdsbruk som arena for velferds- og omsorgstjenester utbredt, og i de siste 30 – 40 år det blitt utviklet en rekke virksomheter som med betegnelser som Green care, Care farming, Farms for school, Social farming eller Farming for health (Kogstad 2012). I Norge har disse tjenestene fått samlebetegnelsen Inn på tunet (IPT 2016).

Framveksten av Inn på tunet/ Grønn omsorg kan ses i sammenheng med et behov for å gjenopprette eller forsterke forbindelsen til naturen. Mange er av den oppfatning at mennesker i dag savner den nærhet og forbindelse til naturen vi hadde før, og at det er en naturlig forbindelse mellom mennesket og naturen. Den forbindelse ligger nedarvet i mennesket og er en del av vår evolusjonære arv og knyttet til kampen for å overleve. Dermed bidrar kontakt med naturen til mening og personlig tilfredsstillelse (NOU 11:11, Kogstad 2012)

«Inn på tunet», er altså et felles begrep for velferdstjenester som ansees å ha et stort potensiale i skjæringspunktet mellom velferdstjenester og næringsutvikling. «Inn på tunet»-tjenester skiller seg likevel i stor grad fra produkter eller tjenester fra mange andre bransjer. For Inn på tunet er det i betydelig grad offentlige sektor som representerer markedet eller kjøper til tjenestene, enten det dreier seg om tilbud for barn, ungdom eller voksne.

De første sporene etter Inn på tunet i moderne omsorgssammenheng kan spores tilbake til regionale prosjekter på slutten av 1980-tallet, og vi fikk en nasjonal satsing i 2000 og hadde forankring i landbruket som en del av å utvikle gårdsbruk (næringsutvikling) og bygdene. Inn på tunet ble innført som begrep og logo i 2001, og hadde undertittelen «Gården som ressurs for opplærings-, helse og sosialsektor». Bakgrunnen for dette var behovet for en felles betegnelse som skulle dekke mangfoldet av tilbud som tilbys med gårdsbruket og omgivelsene som arena (Stene 2016). Denne typen tjenester har vært gjennom en mer enn 15-årig utviklingsprosess fra at det ble lansert som potensiell «tilleggsnæring» for gårdbrukere, til at i dag er et område som er i ferd med å sette seg som eget forretningsområde (Stene 2015).

1.1 NASJONAL OG REGIONAL SATSING PÅ «INN PÅ TUNET»

Mange departementer og etater har vært deltatt i utviklingen av Inn på tunet, men på forskjellige måter og med ulikt omfang. Landbruks- og matdepartementet har vært en pådriver med fokus på næringsutvikling og levende bygdesamfunn. Arbeids- og inkluderingsdirektoratet har egne fagansvarlige for grønn omsorg og NAV har utviklet tiltaket Grønt arbeid (Kogstad et al., 2012).

I 2007 kom den første nasjonale Inn på tunet strategi og handlingsplan. Inn på tunet- løftet (IPT-Løftet) ble vedtatt i jordbruksforhandlingene i 2009, hvor Landbruks- og matdepartementet (LMD) og Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) hadde det overordnede ansvaret. Hovedmål med IPT-Løftet var å bidra til at:

«Inn på tunet skal være en naturlig del av et variert og kvalitetssikret tjenestetilbud i kommunene, og å bidra til økt næringsutvikling i landbruket.»

IPT-Løftet var ment å skulle bli et verktøy som kunne gjøre planer om til praktisk samhandling. Gjennom IPT- Løftet ønsket man både å stimulere og styrke lokalt og regionalt utviklingsarbeid med «Inn på tunet», hvor målgruppen først og fremst var kommunene, fordi man ønsket å utvikle etterspørselssiden for IPT-tjenester. «Nasjonale strategi for Inn på tunet» ble deretter lansert i februar 2012, for å sikre den positive utviklingen av «Inn på tunet» innenfor kvalitetssikring, ansvars- og rollefordeling og forskning. En handlingsplan fulgte opp den nasjonale strategien ved å målrette arbeidet, konkretisere tiltak og prioritere tjenesteområder som det skulle arbeides videre med. Målet for Inn på tunet (IPT) er å utvikle kvalitetssikrede og samfunnsnyttige velferdstjenester med gården som arena;

«Tjenestene skal gi mestring, utvikling og trivsel og aktiviteten i tjenestetilbudet skal være knyttet opp til gården, livet og arbeidet der».

I Nordland fylke danner «Handlingsplan for Inn på tunet i Nordland 2016-2018» grunnlaget for fylkesmannens arbeid med å synliggjøre muligheter for offentlige virksomheter til å benytte gårdsbruk som arena for velferds- og omsorgstjenester til ulike brukergrupper. Handlingsplanen er utarbeidet med bakgrunn i Fylkesmannens oppdrag fra KMD og LMD. Planen omfatter Inn på tunet i full bredde og det har vært en målsetting å ta utgangspunkt i behovet for slike tjenester i Nordland.

I Nordland finnes det også andre konsepter, og som har egne rutiner for kvalitetssikring av gårdsbruket som arena for aktiviteter og tjenestetilbud. Dette er Gårdsopplevelser Nord SA, et samvirkeforetak med medlemmer i flere fylker. Det finnes også 4H-gårder og en 4H-seter i fylket. 4H har ofte pedagogiske tilbud til skoler og barnehager, men kan også ha tilbud tilrettelagt for andre brukergrupper, som eldre/demente, brukere tilknyttet NAV eller andre

Målet med prosjektet

Målet med dette prosjektet har vært å kartlegge og få en oversikt over situasjonen for tilbydere på Inn på Tunet – gårder og tilsvarende virksomheter i Nordland i 2017. Inn på tunet virksomheter kommer i berøring med mange ulike sektorer, og vil kunne reise en rekke ulike problemstillinger avhengig av hvilket perspektiv som inntas. I denne sammenhengen sees Inn på tunet ført og fremst i næringsperspektiv. Fylkesmannen i Nordland har selv stått for utvalget av informanter som inngår i denne undersøkelsen.

2 TEORI OG BEGREP

2.1 ENTREPRENØRSKAP OG INNOVASJON

Entreprenørskap, innovasjon og nyskaping er sentrale begreper i alt utviklingsarbeid, og innenfor politikk, planlegging og næringsliv påpekes stadig behovet for nyskaping. Meyer (2007) påpeker at fremveksten av det postindustrielle samfunn kjennetegnes nettopp ved et konstant krav om fornying og at idealet er fleksible mennesker og steder. Det tradisjonelle næringsgrunnlaget er under press, det skjer en stor omstilling i primærnæringene og det stilles krav til at næringsutøverne klarer å fornye næringsgrunnlaget (Borch m.fl 2010).

Entreprenørskap og innovasjon er viktige virkemidler for alle typer næringsutvikling og det finnes mange definisjoner på entreprenørskap og innovasjon. Nyhetselementet er imidlertid en sentral del av de fleste definisjonene. Entreprenørskap er en prosess og kan forstås som å gjøre noe nytt eller å gjøre noe som er gjort før på en ny måte (Schumpeter 1934). Det nye kan bestå i å sette sammen eksisterende ressurser på nye måter, ta i bruk ny produksjonsmetode, skape et nytt marked eller organisatorisk endring. Entreprenørskap og innovasjon innenfor landbruket kan dermed dreie seg om at bøndene utnytter forretningsmuligheter ved å starte en eller flere tilleggsnæringer på gården eller at bøndene tar i bruk ny innovasjon som fører til ny, og mer effektive produksjonsmetoder av kjerneaktiviteten.

Kompetanse og kunnskap er viktig faktor for innovasjon (Kjølseth og Pettersen 2012). Kunnskap om entreprenørskap og innovasjon vil derfor gjøre gårdbrukerne bedre kvalifisert til å kunne utvikle konkurransedyktige tilleggsnæringer som kan møte endringer i samfunnet, nye krav fra myndighetene og møte større konkurranse.

Industrialiseringa av landbruket har gjort gårdsbruket mer lik andre typer bedrifter. Gården har blitt beskrevet som en økonomisk drevet bedrift som har spesielle karakteristikk (Veidal 2011). Ofte har gårdsbedriften høy grad av familieinvolvering. Videre er denne typen bedrifter bundet til et sted, og produksjonen har kulturelle og historiske føringer. Entreprenørskapsforskninga har fram til ganske nylig oversett landbruket (Alsos, 2007). Gårdbrukeren og landbruket ble først anerkjent som interessant empirisk område for kunnskap om entreprenørskap av Carter og Rosa (1998). De anså gårdbrukeren først og fremst som eier og driver av en bedrift og som vurderer og gjennomfører bevisste strategiske valg for sin bedrift (Veidal, 2011).

Deltakerne i prosjektet har, om enn i litt varierende grad, selv brukt bedriftsbegrepet og omtalt seg selv som bedriftseier. Vi vil derfor bruke begrepet bedrift og gårdsbedrift i presentasjon og diskusjon av datamaterialet. For å oppnå språklig variasjon i teksten vil veksle mellom å bruke både gård, bruk, bedrift og gårdsbruk i videre tekst.

2.2 SOSIALT ENTREPRENØRSKAP

Sosialt entreprenørskap er ikke et nytt fenomen, og sosiale endringsagenter ha gjennom tidene bygd mange av de institusjoner i samfunnet, som vi nå tar for gitt¹. Innovasjon og entreprenørskap generelt, er anerkjent som viktige faktorer for å bringe vekst og velstand i samfunnet gjennom økonomiske virkemidler. Sosialt entreprenørskap, som ikke er et entydig begrep, ansees i økende grad å kunne spille samme rolle for *sosial verdiskaping* (Gustavsen og Kobro 2012).

Det finnes imidlertid ikke én fast definisjon av hva sosialt entreprenørskap er. Ofte avhenger definisjonen eller avgrensningen av hvilket perspektiv som brukes. Med utgangspunkt i europeisk og amerikansk forskning, identifiserer Hoogendoorn, Pennings & Thurik, i en artikkel fra 2010, hele fire dominerende "skoler" innenfor feltet og som viser bredden i anvendelsen av begrepet (Damvad 2011). Den viser også at det er noe uenighet om hvilke enheter (individer eller organisasjoner) og økonomiske organisasjonsformer som kan karakteriseres som sosiale entreprenører. Hvert perspektiv inkluderer ulike finansieringsmodeller, bedriftsstørrelser, og organisasjonsformer, men ekskluderer andre. Det er også en uenighet om hvorvidt sosiale entreprenører *kan* eller skal være drevet av profitt, og også hvordan evt. overskudd skal brukes.

De overnevnte «skoler» representerer fire forslag til hvordan sosialt entreprenørskap kan defineres og forstås. (I tillegg arbeider flere organisasjoner og institusjoner med egne definisjoner av begrepet) I denne sammenhengen har vi valgt å legge følgende definisjoner til grunn;

Den norske regjering:

"Evnen entreprenører har til å koble mål om inntjening med positive sosiale, etiske og miljømessige ringvirkninger." (Meld. St nr. 7(2008-2009))

Nordisk Ministerråd;

"Sosiale entreprenører arbeider for sosiale endring i de sprekke og hullene som eksisterer mellom staten, markedet og det frivillige samfunn. En sosial entreprenør anerkjenner et sosialt problem og bruker virkemidler fra forretningsverdenen for å bidra til å løse dette problemet. Suksess i sosialt entreprenørskap blir ikke målt i profitt, men i hvor stor positiv innvirkning virksomheten har på samfunnet." (Lund et al. 2011)

Som tidligere nevnt er den sterke skandinaviske velferdsstaten, som tradisjonelt har garantert for velferdstjenester, under et betydelig press. Den er derfor en stadig økende oppmerksomhet knyttet til sosialt entreprenørskap både i Norge og de øvrige skandinaviske landene. Det forventes at velferdsstaten vil komme under ytterligere press i årene fremover. En økende etterspørsel etter velferdstjenester kombinert med høyere kvalitetskrav til leverte tjenester, vil møte strammere offentlige budsjetter og en potensiell mangel på arbeidskraft. Derfor oppstår det et behov for nye og kreative løsninger, som åpner for at

¹ Sanitetskvinnenes arbeid, Blå kors, Krisesentrene og osv.

sosiale entreprenører kan spille en supplerende eller avlastende rolle i leveransen av ulike former for velferdstjenester.

2.3 LIVSSTILS - OG LEVEBRØDSBEDRIFTER

Begrepene livsstilsbedrifter (Peters et al., 2009) og levebrødsbedrifter (Skogstrøm et al., 2015) brukes om bedrifter som blant annet ikke er opptatt av vekst. Et fravær av målsettinger om økonomiske utvikling betyr imidlertid ikke at man ikke må forholde seg til de økonomiske realiteter, men livsstils-/levebrødsbedrifter er lite motivert og drevet av økonomisk utvikling og vekst når man opplever at virksomheten «går greit». Peters m. fl (2009) peker på at livsstilsvirksomheter, primært er virksomheter som er etablert for å ivareta en aktivitet ut fra interesse, profesjon eller å skaffe adekvat inntekt.

I litteraturen er et av de sentrale tema, nettopp knyttet til målsettingen og/eller ambisjoner med å drive med Inn på tunet virksomhet. Stene (2013) har identifisert at det er få ønsker om vekst. Vik & McElwee (2011) peker i sin artikkel på at sosiale målsettinger er like dominerende som økonomiske målsettinger. Begrunnelser for etablering av Inn på tunet-virksomheter er tilleggsnæring til ordinær gårdsvirksomhet, gjerne for å fylle ut årsverk, eller for å skape en familie- eller fler-personers arbeidsplass på gården. Av og til er det også sosiale, ideologiske eller kompetanserelaterte motiver, eller kombinasjoner av disse som ligger til grunn for etableringen (Stene 2016). Inn på tunet-virksomheter kan derfor falle inn i kategorien livsstils-/levebrødsvirksomheter.

Livsstils- og levebrødsvirksomhetene har en tendens til å forbli små og preget av småskala tjenesteproduksjon, og dette kan få betydning både for profesjonalitet og kapasitet. Mye tyder på at velferdstjenesteproduksjon går mot større og større aktører, fordi faglige krav, kvalitetskrav og krav til dokumentasjon for bedriftene blir stadig strengere (Stene 2016). På den andre siden kan det å være små gi en større evne til fleksibilitet og tilpasningsevne som kan gi konkurransedyktighet.

3 METODE

Denne undersøkelsen hadde som mål å omfatte 22 ulike tilbydere av velferdstjenester, i ulike deler av Nordland. Valget av informanter, hovedsakelig registrert som tilbydere av «Inn på tunet», men også Gårdsopplevelser NORD SA eller tilsvarende, har vært gjort i samarbeid med Grete Kvavik hos fylkesmannen i Nordland. Av dette utvalget ble det etablert kontakt med 19 tilbydere som var villig til å stille til intervju. Når det gjelder de øvrige tre tilbydere var én bortreist på ubestemt tid, én gav tilbakemelding om at IPT – virksomheten for lengst var avviklet, og én kom vi ikke i kontakt med, hverken ved hjelp av mail eller telefon.

De aktuelle informantene fikk først en felles e-mail med en kortfattet orientering om denne undersøkelsen, og en orientering om at de ville bli kontaktet individuelt pr. telefon. Dette er en gruppe informanter med mange oppgaver, og høyt aktivitetsnivå. Det har derfor vært en tidkrevende prosess å etablere kontakt og finne passende tidspunkt for intervjuavtaler.

Undersøkelsen har vært gjennomført ved bruk av telefonintervju, og avhengig av hva informantene har ønsket å formidle, har de individuelle intervjuene hatt en varighet fra ca. 45 minutter til 1,5 timer. Flere av tilbyderne som inngår i undersøkelsen har drevet med velferdsrelaterte virksomheter over lengre tid, og har derfor et betydelig erfaringsgrunnlag.

Telefonintervjuene har vært gjennomført som samtalende intervjuer hvor den enkelte har svart på spørsmål stilt med utgangspunkt i en på forhånd utarbeidet intervjuguide. Intervjuguiden har bidratt til å strukturere intervjuet, og sikre at vi har berørt de tema som er relevant for undersøkelsen. Det ble tatt fortløpende stikkordbaserte notater under intervjuene, og disse ble systematisert og bearbeidet umiddelbart etter at intervjuet var ferdig, for å sikre at ikke viktige poenger eller sammenhenger ble glemt. Disse notatene danner hovedgrunnlaget for denne rapporten.

Spørsmål som var relatert til inntekter, utgifter og andre økonomiske forhold knyttet til denne virksomheten, var det ikke mulig å få representative svar på. Noen av informantene oppga at de ikke hadde tallene i hodet i intervjusituasjonen, eller at tallene ikke var tilgjengelig. Andre sa at de ikke hadde oversikt, og/eller at de ikke var så opptatt av inntjeningen i dette arbeidet. I et nytt forsøk på å få informasjon, ble det sendt ut et lite spørreskjema, men bare et svært lite antall tilbydere responderte på dette, og det er derfor ikke tatt med i denne rapporten.

Flere av tilbyderne i denne undersøkelsen driver også med annen tilleggsnæring som overnatting, utleie av rorbuer, gårdskafé osv. Dette blir ikke nærmere omtalt i *denne* undersøkelsen. Det henvises derfor til delrapport «Tilleggsvirksomheter på gårdsbruk i Nordland» som også inngår i dette prosjektet.

4 TYPER AV TILBYDERE

I Nordland er det flere konsepter for gårdbaserte velferdstjenester. Denne undersøkelsen omfatter først og fremst IPT- godkjente tilbydere i Nordland. Men 5 av disse 16 IPT-aktørene er samtidig godkjente medlemmer av samvirkeforetaket Gårdsopplevelser Nord SA, og én er registrert som 4 H gård. I tillegg er to av de utvalgte informantene *kun* medlemmer av Gårdsopplevelser Nord AS, mens én av informantene hverken er medlem av «Inn på tunet» eller Gårdopplevelser Nord SA. I dette kapittelet vil vi presentere de forskjellige ordningene. De involverte aktørene i Inn på tunet – virksomheter deles inn i:

- Brukere - personer som mottar og/eller deltar i IPT-tilbudet.
- Kjøpere/bestillere - er ofte, men ikke alltid, kommunene. De er også ansvarlige bestillere av tjenesten og ansvarlig for innholdet i tjenestetilbudet til brukerne.
- Tilbydere - er de ansvarlige gårdbrukere.

I denne rapporten vil denne inndelingen brukes for alle konseptene.

4.1 INN PÅ TUNET

«Inn på tunet» tjenester er definert som

«tilrettelagte og kvalitetssikrede omsorgs- og velferdstjenester på ulike typer gårdsbruk, som har fysiske fasiliteter som egner seg for et mangfold av aktiviteter, og har omgivelser som kan gi brukerne positiv stimulans og gode opplevelser.»

En gård kan utvikle en rekke samfunnsnyttige tjenester innenfor et bredt spekter av tjenesteområder. Gårdsmiljøet med bygninger, dyr og planteproduksjon, og omgitt av kulturlandskapet, kan være utgangspunkt for mange ulike typer av aktiviteter, positiv stimulans og gode opplevelser.

Inn på tunet - virksomheter er *godkjente* gårder som tilbyr aktiviteter som kan tilby forskjellige typer brukere meningsfylt arbeid, og bidra til opplevelser av mestring, utvikling og trivsel. I «Inn på tunet» ligger, i vid forstand, forventninger om at organiserte aktiviteter, som dyrking av mat, skogbruk, vedhogst og stell av dyr, så vel som matlaging, snekring, husflidsarbeid, mer kunstneriske aktiviteter og rene fritidsaktiviteter som lek, spill og utflukter, kan gjøre det mulig å hente seg inn igjen, vende tilbake til skole eller arbeid, eller «bare» få økt livskvalitet og opplevelse av mestring.

De viktigste brukerne av tilbudet fra «Inn på tunet» -gårder er:

- Barn- og unge
- Mennesker med rusproblemer
- Funksjonshemmede
- Eldre

Det er et mål at utviklingen av «Inn på tunet»-tjenester skal skje med *utgangspunkt i brukernes behov*. Det er derfor et viktig mål at det skal være et bredt samarbeid mellom de involverte aktørene for å utvikle tilbud som er tilpasset bruker, og tilfredsstillende kravene fra kjøper og samtidig bidrar til næringsutvikling for tilbydere (IPT 2013)

«Inn på TUNET» tilbyr samfunnsnyttige tjenester innenfor følgende hovedområder:

- Oppvekst og opplæring: allmennpedagogikk, spesialpedagogikk, fritid m.m
- Arbeid: arbeidstrening og rehabilitering
- Helse og omsorg: rus, funksjonshemming, psykisk helse, demens m.m.

I tillegg tilbyr «Inn på TUNET» tjenester innen integrering av innvandrere og flyktninger, kriminalomsorg og forebygging.

«Inn på TUNET» ble et registrert varemerke fra 1. januar 2014. Gårder som ikke er godkjent, kan ikke bruke logo eller kalle seg en "Inn på TUNET - gård". Det var mer enn 300 godkjente «Inn på TUNET» - gårdsbruk over hele Norge i 2014. Nord-Trøndelag, Hedmark, Troms og Hordaland er de fylkene der flest gårdsbruk hadde passert nåløyet.

Kvalitetssystemet for «Inn på TUNET» - gårder er en integrert del av Kvalitetssystem i landbruket (KSL). KSL standard 1, 2 og 11 er minimum av det man må gå gjennom som IPT - tilbyder. Noe av det viktigste arbeidet Matmerk gjør er at godkjenningsordningen med KSL standard 1 og 11 opprettholder kvalitetskrav fra kommunen og andre kjøpere, og blir godt kjent både blant potensielle tilbydere og kjøpere (Stene 2016). Begrepet gårdsbruk skal i denne sammenhengen ha en bred definisjon. Men tilbydere som driver virksomheter med utgangspunkt i en nedlagt militærleir og/eller skolebygning eller som driv kennel, kan ikke godkjennes som IPT- tilbydere.

Det er relativt enkelt å søke om godkjenning, og Matmerk² bistår i prosessen. Gårdens eier tar kontakt med Matmerk for en første samtale og får informasjon om hva som kreves og tilbakemeldinger på det gårdsbruket har av planer for «Inn på TUNET» - aktiviteter. Eierne av gårdsbruket gjennomfører en internkontroll, ved hjelp av en sjekklister og en veileder fra Matmerk. Så sendes en KSL-revisor for å gjennomføre godkjenningsrevisjonen. Revisor leverer rapport til begge parter. Er revisjonsrapporten uten anmerkninger, blir gården godkjent som en IPT-tilbyder og kan bruke IPT-logoen og selge/markedsføres tjenester som IPT-tjenester. Matmerk tilbyr ingen andre tjenester enn en godkjenningsordning og ulike skjema for standardkontrakter etc.

4.2 GÅRDSOPPLEVELSER NORD SA

Gårdsopplevelser Nord SA er et samvirkeforetak, som ble etablert av gårdbrukere i Nordland i 2000. Dette samvirkeforetaket består av 60 gårder og omfatter i dag gårder som er lokalisert i Nord-Trøndelag, Nordland og Troms. Ingen gårdsbruk i Finnmark inngår foreløpig i dette samvirkeforetaket. Noen av de som fortsatt er medlemmer, var også med på oppstart av dette samvirkeforetaket. Til sammen 7 av deltagerne i denne undersøkelsen er medlemmer i samvirkeforetaket.

Pr. i dag er 22 av gårdene i foretaket avviklet, og/eller gårdbrukeren har gått av for alderspensjon. Av de resterende 38 medlemmene i foretaket, er det 26 gårder som i dag er *aktive* som tilbydere av velferdstjenester. Av disse er 25 gårdsbruk i Nordland.

Et medlemskap i foretaket innebærer at gården må presentere sitt aktivitetstilbud (besøkshjem, ferieopphold, avlastning etc.) og betale et etableringsgebyr på kr. 1000. I tillegg må gårdsbruket

² <http://www.matmerk.no/no/matmerk/ommatmerk>

tilfredsstillte ulike kvalitetskrav, som er nokså lik de som gjelder for «Inn på tunet». Disse kvalitetskravene innebærer at gårdeieren(e) må legge frem utvidet politiattest, og signere avtale om taushetsplikt. I tillegg må gårdene tilfredsstillte kravene i KSL, landbrukets kvalitetssikringssystem som består av 12 standarder med sjekklister og veiledere. Disse danner grunnlaget for egenrevisjon på gården ut ifra de aktuelle produksjonene. Generelle krav for gården (standard 1) og HMS (standard 2), gjelder for alle gårder uavhengig av produksjon. Gårdene inngår også i en forsikringsordning gjennom foretaket.

Gårdsopplevelser Nord SA har kontor i Mosjøen, og har en daglig leder i 60 % stilling, en regnskapskapsfører i 50%, og leier inn juridisk bistand etter behov ved inngåelse av diverse avtaler etc. Driften av Gårdsopplevelser Nord SA, finansieres gjennom en nøktern provisjon av all aktivitet som går igjennom dem (målet er å gå i null). Målet er å ivareta de gårdene som er med i samvirket.

Kontoret i Mosjøen tar imot henvendelser og forespørsler om velferdstjenester på vegne av sine medlemmer. De tar alt av papirarbeid, og melder tilbake til saksbehandlere. De forhandler om pris på tjenestene, avhengig av brukerens behov for assistanse etc. og inngår avtaler og tegner kontrakter. Gårdsopplevelser Nord AS har de ulike priskategorier presentert på egen website³.

De fakturerer oppdragsgiver for utførte tjenester på vegne av tilbyder, og sørger for at gårdbrukerne får utbetalt fortjenesten. I tillegg gir bidrar de med råd og veiledning til medlemmer i foretaket. Gårdsopplevelser Nord SA opplyser at mange av deres medlemmer ikke er interessert i å bli godkjent som «Inn på tunet» - bedrift.

Undersøkelsen viser at det er flere tilbydere i Nordland som ikke er kjent med Gårdsopplevelser Nord SA, og samvirket selv oppgir at de heller ikke er så opptatt av vekst og å markedsføre egen virksomhet.

Både «Inn på tunet» og Gårdsopplevelser Nord AS- omfatter tilbud om tjenester innenfor en rekke sektorer. Det er derfor et bredt sett med politiske og juridiske rammer, samt andre føringer som har betydning for drift og utviklingen av området.

4.3 ANDRE TILBYDERE

I denne undersøkelsen inngår det også tilbydere som driver virksomheter som ikke er registrert hverken under «Inn på Tunet» og Gårdsopplevelser Nord SA. I dette tilfellet er dette tilbudet en gårdsbarnehage, etablert som aksjeselskap, og som inngår i egen kommunes tilbud av barnehager. Det finnes flere tilbydere av slike velferdstjenester i Nordland, som ikke faller inn under IPT eller Gårdsopplevelser Nord SA, men ingen av disse inngår i denne undersøkelsen.

4.4 NYE ETABLERINGER OG TILTAK

Innpå Tunet Norge SA ble etablert høsten 2016, og foretaket skal først og fremst arbeide mot politikere og forvaltning. Inn på tunet Norge SA er eid av regionale samvirker, der bøndene går sammen om salgs- og markedsarbeid. Her er flere eiere, deriblant IPT Akershus og Gårdsopplevelser Nord SA. Norges Bondelag er også med som andelseier i IPT Norge SA.

³ <http://www.gardsopplevelser.no/>

Dette foretaket har som hovedmålsetting å styrke bondens mulighet til å selge Inn på tunet- tjenester og konkurrere om oppdrag (anbud) hos kommunene, NAV og andre aktuelle kunder, basert på godkjenningsordningen for «Inn på tunet» som Matmerk driver, knyttet opp mot KSL.

Så langt er det etablert slike selskap i Nordland, Trøndelag, Akershus og Telemark, og det er også tatt konkrete initiativ i Oppland/Hedmark, Agder og Møre og Romsdal. Inn på tunet Nordland – ble etablert som et prosjekt i oktober 2016, med Monica Lundbakk som prosjektleder i 50 % stilling. Målet med prosjektet er å informere om hvilke muligheter som ligger i å etablere slike tilbud på gården, samtidig som man skal forsøke å etablere et nettverk av tilbydere som et organisert fellesskap.

4.5 BAKGRUNN FOR ETABLERING AV GÅRDENS VELFERDSTILBUD

Denne undersøkelsen viser at det er flere ulike årsaker til at gårdbrukerne har utviklet og etablert sine tilbud om velferdstjenester. Flere av tilbyderne oppgir at de har hatt tilbud om former for velferdstjenester i mange år, og startet allerede i 1980 og 1990 årene. En av tilbyderne startet for eksempel i 1988, etter at de fikk en forespørsel om de hadde plass til en elev fra skolen i nærområdet, og som trengte en alternativ lærings- og mestringsarena. Andre informanter kan også fortelle at IPT - virksomheten har startet med en forespørsel fra for eksempel kommunen, skolen eller barnevernet, og at disse forespørslene til dels har kommet fra familie, bekjente, eller andre som arbeider med barn, ungdom og eldre.

Flere av tilbyderne, som også kan være utdannet pedagoger, eller har helse – og sosialfaglig utdanning, forteller at de også har hatt et sterkt ønsket om å kunne bidra til at f.eks. barn og ungdom får gode mestringsopplevelser. Noen av tilbyderne peker på at fylkesmannens initiativ IPT/Grønn omsorg - prosjekt i perioden 2005 – 2008 er direkte utløsende årsak til at de er blitt IPT – gård. I deler av Nordland, fikk denne satsingen mange instanser i tale, og genererte i en periode en del aktivitet både i skoler, i kommuner og hos bøndene.

Det er imidlertid også tilbydere som peker på at norsk landbrukspolitikk bidro til at økonomien på et tidspunkt ble dårligere, og at de derfor ble nødt til å satse på tilleggsnæringer. I tillegg peker noen på at virkemiddelapparatet stiller ulike krav, for eksempel har støtte fra innovasjon Norge til fjøsutvidelse, forutsatt at det har vært drevet tilleggsnæringer som bærer seg økonomisk.

5 OM TILBUDENE I UNDERSØKELSEN

De gårdsbrukene som deltar i denne undersøkelsen kan grovt sett deles i to grupper;

Gruppe 1 består av gårdsbruk som driver en aktiv og inntektsgivende landbruksvirksomhet. I flere tilfeller er dette gårdens kjernevirksomhet og hovedinntektskilde. Så mange som 12 av de som deltar i denne undersøkelsen driver inntektsgivende gårdsdrift. Dette omfatter hovedsakelig tradisjonell melk- og kjøttproduksjon, vinterforede sau, og grønnsakproduksjon. I disse tilfellene blir Inn på tunet og tilsvarende tilbud, i større eller mindre grad betraktet som en tilleggsnæring. I hvilken grad selve landbruksvirksomheten inngår i velferdstilbudet varierer fra gård til gård, og er til dels avhengig av om brukeren er interessert. Resultater fra den kvantitative undersøkelsen som er presentert i rapporten «Tilleggsvirksomheter på gårdsbruk i Nordland», viser en oversikt over hvordan blant annet omsorgs- og velferdstjenester er kombinert med ulike typer ordinær landbruksproduksjon.

Gruppe 2 består av de gårdsbruk som ikke driver aktiv landbruksdrift, knyttet til gården. Disse virksomhetene karakteriserer seg mer som *hobbybruk*, og har ikke landbruksrelatert drift som gir særlige inntekter. Her kan gårdsrommet først og fremst betraktes som en *ramme* for Inn på tunet – virksomheter eller tilsvarende aktiviteter. Arealene som er knyttet til gården utnyttes, og selv om landbruksproduksjon er fraværende har flere av disse gårdene et mindre antall dyr, som sauer, griser, hester, høner, kaniner eller lignende som trenger stell og tilsyn. I tillegg har de andre fasiliteter, som utekjøkken, gapahuk, egnede oppholdsrom osv., som er tilpasset og blir benyttet i velferdstilbudet. For noen av disse gårdsbrukene er det et mål eller et ønske at IPT- virksomheter eller tilsvarende – skal bli en hovedinntektskilde for en eller begge partene på gården.

Det fremkommer også i undersøkelsen at flere av gårdsbrukene har drivere/eiere som i tillegg har annet arbeid utenfor gården. Dette varierer fra 60 – 100% stillinger. I noen tilfeller gjelder dette for bare en av partene, mens det i andre sammenhenger omfatter begge parter. Dette arbeidet kan være knyttet til oljebransjen, transportnæringa, helse- og sosial, forskning og undervisning etc.

Tjenestene

Undersøkelsen viser at det er et relativt stort mangfold i de tjenester som tilbys. Før det gis en nærmere presentasjon av de ulike formene for tilbud, kan det nevnes at man grovt sett kan dele gruppen av tjenestetilbud i to.

1) Dette er på den ene siden *dagtilbudene*. Dette er tilbud som følger tidsskjemaet for en vanlig skoledag, eller en vanlig arbeidsdag og hvor brukerne forlater gården mellom øktene. Dette er tilbud som i de fleste tilfellene følger ukedagene, med fri i helger og høytider. Eksempelvis er 4 H gården først og fremst et dagtilbud.

2) På den andre siden er *døgntilbudene*, som innebærer at brukerne er på gården et eller flere døgn i strekk, og hvor brukeren i stor grad inngår i familien og livet på gården.

Noen av tilbyderne yter tjenester innenfor begge disse gruppene, og flere av tilbyderne utviser stor fleksibilitet i tilbudet, og klarer å tilpasse tilbudet i forhold forespørselen og til den aktuelle brukerens behov.

Fig. 1 Oversikt

Dagtilbud	Døgntilbud
Skolehage, økologisk skolehage Besøksgård Gårdsbarnehage Alternativ pedagogisk arena Arbeidstrening/arbeidspraksis Arena for aktiviteter Skolefritidsordning	Beredskapshjem Avlastning/ Besøkshjem Fosterhjem Ferieopphold
Kjøpere	Kjøpere
Barnehager Barne- og ungdomsskoler Videregående skole Helse -og sosial Rus – og psykiatritjenesten Nav Asylmottak Innvandrergupper Private aktører	Helse - og sosial etat Barnevern Tjenesten for funksjonshemmede Private aktører
Brukere	Brukere
Barn i alle aldre Ungdom Funksjonshemmede Personer med demens Personer med psykiske lidelser Personer med rusrelatert problematikk Asylsøkere Innvandrere	Barn i alle aldre Ungdom Funksjonshemmede Eldre

5.1 GÅRDEN SOM ALTERNATIV PEDAGOGISK ARENA

Dette omfatter ulike gårdsbruk som leverer tilbud som er rettet mot skole - og undervisningssektoren, og hvor gården og dens tilhørende aktiviteter er et alternativ til den mer tradisjonelle klasseromsundervisningen. De gårdene som faller inn under denne kategorien tar imot skoleklasser, barnehager, mindre grupper av elever og/eller enkeltelever. Totalt 12 av tilbyderne i

undersøkelsen har eller har nylig hatt tilbud rettet mot skole- og undervisningssektoren. Dette utelukker ikke at de også kan ha andre tilbud.

Individuelle tilbud, eller mindre grupper

Flere av gårdene i undersøkelsen har et tilbud som er rettet mot enkeltelever eller evt. mindre grupper av elever (Max. 2-4 elever). Dette er ofte elever som har spesialpedagogiske behov og hvor mye handler om mestring. Disse elevene tilbringer i de fleste tilfellene én eller flere skoledager på gården, og undervisningen blir, så langt det er mulig, satt i direkte sammenheng med aktivitetene på gården. Dette tilbudet gir muligheter for å kombinere mer abstrakt teoretisk med en praktisk rettet undervisning, og en tettere individuelle oppfølging. Flere av tilbyderne fremhever også at dette virker å være svært positivt for mange elever, og nevner for eksempel at:

«Noen elever forstår grunnleggende matematikk bedre, når de får se hva dette innebærer i praksis»

«En av elevene har vært hos oss i 4 år»

Flere av informantene oppfatter at tilbudet om dagopphold på en gård, som en alternativ pedagogisk arena, i veldig stor grad blir gitt til gutter. Noen av disse tilbyderne har også tilbud til eldre brukere, blant annet til personer med demenssykdommer, og i noen tilfeller kombineres opphold for barn og eldre, noe som tilbydere mener har vist seg være en svært vellykket ordning, med positiv betydning for begge parter.

Barnehager og skoleklasser

Flere av disse gårdene har også tilbud for *skoleklasser og/eller barnehager*. Noen tilbydere har tilbud om skolehage/økologisk skolehage for 3.-4 klassinger, og 5.-6. klassinger. Eksempelvis kommer elevene tre dager på våren i 5. klasse, hvor de forbereder for såing og deretter sår, og planter grønnsaker. Deretter kommer klassen, som når er blitt 6. klassinger, tilbake til høsten for 2-3 dager med høsting og felles matlagning. Målsettingen er å gi barna praktisk kunnskap om og hvor maten faktisk kommer fra, og hvordan maten blir til.

En av tilbyderne forteller at de har *ukentlige* besøk av en mindre skoleklasse fra en liten lokal skole, hvor besøket på gården er en viktig del av det pedagogiske opplegget, og svært nøye planlagt og organisert. I dette tilfellet understreker informanten at denne skolen har en rektor som brenner sterkt for denne typen tilbud, og derfor arbeider for, og klarer å skaffe midler til å kjøpe dette tilbudet, til tross for en begrenset kommuneøkonomi.

Flere av tilbyderne som tar imot skoleklasser, peker på at både de og lærerne ofte kan observere at barn som ikke behersker klasse situasjonen på skolen, opplever gården som en bedre arena, og dermed opptrer, og fungerer bedre og på en helt annen måte i denne sammenhengen:

«Du kan se hvordan enkelte blomstrer opp når de kommer hit, og viser en helt annen adferd»

En av tilbyderne forteller om erfaringer med sommer - skolefritidsordning (SFO) på gården. I følge tilbyderen fungerte dette veldig godt, både med tanke på egen arbeidsbelastning, familiesituasjon

forøvrig og inntekter. Dette er en type tilbud som informanten gjerne ville ha videreført og videreutviklet, men som inntil videre ikke har latt seg gjøre på grunn av begrensinger i kommuneøkonomien. En annen tilbyder har etablert en privat SFO, for et mindre antall barn, som ønsker opphold på gård.

Noen av tilbyderne som yter dagtilbud av mere pedagogisk art og rettet mot skoler og barnehager, oppgir at de de ikke har ønsker om å etablere en døgnbasert virksomhet. Noen oppfatter døgnbaserte tilbud som *en helt annen form for virksomhet*, og at det vil involvere deres egen familie på en helt annen måte. Særlig gjelder dette for familier som selv har små/mindreårige barn.

5.2 GÅRDEN SOM ARENA FOR ARBEIDSTRENING ELLER AKTIVITET

Noen av informantene har hatt eller har et tilbud som er rettet mot personer som faller inn under rus og/eller psykiatri – tjenesten, og noen gir også tilbud til personer med demenssykdom. Informantene understreker at disse tilbudene ikke er relatert til behandling, men først og fremst er et tilbud om arbeidspraksis eller arbeidstrening, hvor målet hos de fleste er at de etter hvert skal over i annet fast arbeid, eller videre studier. I tillegg har noen av gårdene tatt imot asylsøkere og/eller innvandrere, hvor målet har vært språkopplæring og aktivisering, eller å bidra til bedre integrering i det norske samfunnet.

Dette er først og fremst dagtilbud, og brukerne får ta del i mange ulike oppgaver på gården. Brukerne er derfor tett på ordinær virksomhet og oppgavene oppleves av mange som meningsfylte:

«en av brukerne våre sa at han aldri hadde gledet seg så mye til å gå på jobb, som her hos oss»

Mange av oppgavene godt egnet for individuell tilpasning, slik at arbeidssituasjonen kan tilpasses den enkelte brukers ulike interesser og ønsker, behov og funksjonsevne. Mangfoldet i gjøremålene på en gård, kan gi allsidig arbeidstrening i et alternativt miljø. Noen av disse brukerne er også i ferd med å fullføre videregående skole, og bruker derfor også noe av tiden på gården til å gjøre lekser. Flere av disse tilbyderne har mottatt tilskudd fra Innovasjon Norge og tilpasset bygningsmassen på gården, slik at de kan tilby brukerne egne oppholdsrom og andre nødvendige fasiliteter som dusj og toalett, og skille denne aktiviteten fra privatsfæren.

Dette tilbudet innebærer ofte at tilbyderne må bruke tid på å hente og bringe, og starte med å lære brukeren de mest grunnleggende ting for å kunne fungere i en arbeidssituasjon:

«Noen brukere må lære seg å stå opp om morgenen og komme seg på jobb»

Det kan også inngå i tilbudet at de følger opp og bistår brukeren ved overgang til annet arbeid eller skolegang og studier. Informantene peker på at de ofte blir viktige støttespillere for brukeren, og referer til flere tilfeller hvor brukere har uttrykt et særlig ønske om at tilbyder skal bistå i møter med hjelpeapparatet, skole, arbeidssted eller andre som de må ta kontakt med.

Grønt arbeid (Vilje viser Vei - Gårdsbruket som arena) er et arbeidsmarkedstiltak for personer med *psykiske* helseproblemer og er en del av "Inn på Tunet". Det er en samlebetegnelse for de ulike tilrettelagte aktivitetene som tilbys på gårdsbruk, som skal skje i samarbeid med ulike etater og tjenester. Målet er en fleksibel og individuell tilpasning av varierte og praktiske arbeidsoppgaver og i løpet av de siste ti-femten årene har flere norske gårdbrukere i satsset på å utvikle tilrettelagte tilbud med utgangspunkt i gårdens ressurser, hvor gårdbrukeren *selv* har en sentral plass som arbeidsleder eller praksislærer. Noen av informantene påpeker at gårdbrukerens rolle er *særlig* viktig for at gården skal kunne fungere som en god arena for arbeidstrening, både med hensyn til kompetanse og engasjement.

5.3 GÅRDEN SOM ARENA FOR AVLASTNING

Når gården brukes som arena for avlastning, så omfatter dette oftest det som regnes som døgntilbud. Dette betyr at gården benyttes som besøkshjem, beredskapshjem, til helgeavlastning, som fosterhjem eller til kortere eller lengre ferieopphold. Mange tilbydere erfarer også at tjenesten kan endres underveis ut i fra brukerens behov.

Noen av informantene tilbyr døgnopphold for voksne og eldre brukere, men 12 - 13 av tilbyderne i undersøkelsen retter først og fremst tilbudet om avlastningsopphold mot barn og ungdom med ulike behov, og hvor foreldre eller foresatte trenger avlastning. Informantene har erfart at selv om majoriteten av disse forespørslene kommer fra barnevern, skole og helse og sosial- tjenestene, så får de også i flere tilfeller private henvendelser med direkte forespørsler fra foreldre.

Undersøkelsen viser at disse avlastningstilbudene varierer i omfang, og at tilbyderne i stor grad innretter tjenesten etter hva som er brukerens behov. Det betyr at i noen tilfeller tilbyr for eksempel gårdeieren avlastning én dag i uken, og én helg i måneden mens andre tilbydere åpner for avlastning 3 helger i måneden, samt på noen ukedager. Også avlastningstilbudene i helgene kan ha svært ulikt omfang. Mens noen helgeopphold starter på allerede på onsdag og avsluttes på søndag, kan andre ha en varighet fra fredag til mandag.

I tillegg kommer det frem at det også er en del variasjon i hvor stort antall barn den enkelte tilbyder kan ta imot. Dette henger naturlig nok sammen med omfanget av de fasiliteter gården har, men også brukerens situasjon og behov. I de fleste tilfellene omfatter avlastningstilbudet ett barn, men noen av informantene forteller at de også har tatt imot, eller tar imot flere barn samtidig dersom dette fungerer bra for barna. Flere av tilbyderne sier at;

«dette er på mange måter blitt en livsstil»

En av de tilbyderne som er med i undersøkelsen har fasiliteter og øvrige ressurser til å ta imot inntil 20 barn på helgeavlastning. Denne tilbyderen eier ikke et eget gårdsbruk, men har andre egnede fasiliteter og uteområder, utenfor hjemmet, som er egnet for denne typen tjenester og er medlem av Gårdsopplevelser Nord AS. Denne typen tilbyder representerer på mange måter en ny gruppe av tjenesteytere innenfor denne næringen i Nordland.

6 NÆRINGENS KOMPETANSE OG KOMPETANSEBEHOV

Det er stor variasjon i brukergruppene av de ulike velferdstjenestene. IPT – tilbud og tilsvarende er ikke et undervisningstilbud eller et behandlingstilbud i seg selv. Gårdbrukeren er en viktig ressurs både som menneske og observator og må ha en viss kompetanse i å omgås sine brukere, men er ikke terapeut. Gårdbrukere skal skape «omsorg» på en annen måte, i nære situasjoner med personlig oppmerksomhet og individuell omsorg (Stene 2016). Det er å betrakte som et supplement til undervisning eller evt. behandlingen, ved å tilby alternative arenaer og rammer. Når det gjelder undervisning er det den aktuelle skolen eller evt. barnehagen, og som er kjøper av tilbudet, som skal ha hovedansvaret for det pedagogiske innholdet enten det omfatter enkeltindivider eller større grupper av elever eller hele klasser. Tilsvarende gjelder også for de som kjøper tjenester til brukere/barn som faller inn under barnevernstjenesten, eller helse – og sosialtjenesten. Tilbudet skal kvalitetssikres og følges opp av ansvarlig instans, etter de retningslinjer som gjelder for denne typen virksomhet. Kjøp av ITP – tjenester eller tilsvarende til brukere som er knyttet til rus- og psykiatri tjenesten, er omfattet av det samme. Tilbudet må kvalitetssikres og følges opp slik at det passer for den enkelte bruker.

Med bakgrunn i at dette er virksomheter som først og fremst er basert på landbruksbedrifter betyr det at det meste av den kompetansen som finnes her er relatert landbruket. De fleste som er tilbydere har derfor utdanninger som agronomer, husdyrteknikere, gartnere, innen økologisk landbruk, ysting etc. På noen av gårdene har tilbyderne i tillegg utdanning som lærere, barnevernspedagoger eller annen utdanning relevant for helse- og sosialsektoren. I noen tilfeller er det gårdbrukeren selv som har mest kompetanse knyttet til landbruk, mens ektefellen kan ha annen utdanning, evt. utdanning innen landbruk kombinert med annen utdanning.

De fleste av tilbyderne opplyser at de har deltatt på en rekke ulike kurs, for eksempel etablererkurs i regi av Innovasjon Norge og ulike kurs i regi av Gårdsopplevelser Nord SA, fylkesmann, BUP eller andre relevante aktører. Flere av kursene har hatt som mål å øke tilbyderens kompetanse om hva det innebærer for en person å ha en diagnose som ADHD, Aspergers syndrom, Tourettes syndrom eller andre lidelser som er av betydning for funksjonsnivå og brukerens relasjoner til andre mennesker.

Noen forteller at de har tatt ulike typer av etter - og videreutdanning, som for eksempel PPU (praktisk pedagogisk utdanning), og «Gården og kysten som læringsrom», og mange har deltatt på studieturer til andre områder med gårder som driver denne typen tjenester. Her fremhever noen for eksempel at særlig studieturer til Nord-Trøndelag har gitt nye innsikter og idéer.

Kompetansebehov

Når det gjelder oppgitte kompetansebehov fra denne delen av næringa, så har denne undersøkelsen to kilder til data. Resultatene fra den kvantitative undersøkelsen som danner grunnlag for rapporten «Tilleggsvirksomheter på gårdsbruk i Nordland» og er presentert i rapportens kapittel 4.2.4, peker på at opplevelsesproduksjon og forretningsutvikling er av de områder hvor det er størst etterspørsel. Men også andre områder som kunnskap om utvikling av turløyper, bruk av web og sosiale medier er nevnt.

Gjennom de kvalitative intervjuene har det kommet frem flere data knyttet til kompetansebehov. I tillegg til at mange ønsker mere direkte veiledning fra for eksempel barnevern, skole og hjemmetjeneste i forhold til enkeltbrukere, har det kommet frem flere konkrete områder hvor man ønsker mer kompetanse, dette er;

- Om tjenestebehovene og evt. nye trender innenfor Inn på tunet
- Kunnskap om de diagnosene som hyppigst forekommer blant brukerne
- Om taushetsplikt, og hva det innebærer for de ulike parter
- Innføring i psykologi
- Pedagogikk
- Håndtering av konfliktsituasjoner - verktøy
- Om fosterhjem og fosterhjemsarbeid

Noen av tilbyderne oppgir ingen kompetansebehov, men det kommer frem at tilbyderne generelt sett ønsker mer faglig påfyll og inspirasjon. Noen etterspør større kursaktivitet, men dette er også noe avhengig av hvor de er i bedriftens livssyklus. Andre forteller at de til tider føler seg noe *ensom* i dette arbeidet, at de er *slitne av å være på tilbydersiden*. Av den grunn ønsker de å kunne inngå i et større eller mindre nettverk av tilbydere, få muligheter til erfaringsutveksling og evt. samarbeide med flere andre. Flere tilbydere etterspør også flere aktiviteter fra fylkesmann og fylkeskommune, knyttet til IPT – virksomheten, og oppgir at de har hatt forventninger om flere initiativ fra dem.

7 BESTILLERKOMPETANSE, AVTALER OG SAMARBEID

De fleste tilbydere i denne undersøkelsen yter først og fremst tjenester til brukere i egen kommune. Dette omfatter først og fremst brukere i fra barnehager, og barne- og ungdomsskolene, i noen tilfeller videregående skoler, samt brukere fra helse- og sosial sektoren. Når det gjelder tjenester knyttet til avlastning eller fosterhjemsarbeid, ytes det tjenester til egen kommune, men i mange tilfeller omfatter dette også andre kommuner, til dels med stor geografisk spredning. Dette kan på den ene siden henge sammen med hvordan barnevernet er organisert, og i deler av Nordland er dette organisert som et interkommunalt samarbeid. Men det henger også sammen med bakgrunn for og årsak til forespørselen.

De fleste deltagerne i denne undersøkelsen er av den oppfatning at bestiller kompetansen hos kjøper er relativt god. Dette kan henge sammen med at mange IPT - tilbydere forholder seg til den/de samme saksbehandler(e) over tid, og at det derfor utvikler seg en relasjon hvor partene etter hvert får god kjennskap og tillit til hverandre.

De av tilbyderne som er medlemmer av Gårdsopplevelser Nord, overlater i de fleste tilfellene henvendelser om avlastning, besøkshjem, helgeopphold etc. til kontoret i Mosjøen. Her gjennomgås brukerens behov, tjenester pris settes, og det inngås avtaler i samarbeid med tilbyder. Medlemmene i entydige i sine tilbakemeldinger om at den service som Gårdsopplevelser Nord yter i denne sammenhengen er svært verdifull, og at de sparer mye tid og heller kan konsentrere seg om brukernes behov og aktiviteter.

For de fleste tilbyderne er «Inn på tunet» - virksomheter i svært stor grad preget av at det gjøres kortvarige avtaler med de ulike sektorer i kommunene. Flere av informantene oppgir at de har et inntrykk av at kommunene ikke er villige til eller ønsker å inngå avtaler som har en varighet på lengre enn ½ - 1 år, hverken når det gjelder pedagogiske tilbud, avlastning eller tjenester som er knyttet til arbeidstrening. Noen av tilbyderne har også opplevd at avtaler har opphørt på svært kort varsel. Det er derfor enighet blant tilbyderne om at dette gjør ytelse av velferdstjenester til en uforutsigbar kilde til inntekter, noe som får betydning for utviklings- og investeringsviljen hos tilbyderen. Derfor påpekes det at IPT – satsingen må kreve at det tegnes skikkelige kontrakter, slik at tilbyderne får en forutsigbar inntekt.

Flere av informantene peker på at noen kommuner av og til ønsker å lage andre avtaler etter andre retningslinjer enn det som gjelder for Gårdsopplevelser Nord eller «Inn på tunet». I ett tilfelle ble det, i stedet for å inngå en «Inn på tunet» - avtale, etablert en ordinær støttekontakt ordning. Dette henger ifølge informanten sammen med at den aktuelle kommunen for det første opplyste om at de ikke hadde rutiner for inngåelse av Inn på tunet - tilbud, og for det andre heller ikke hadde budsjett for innkjøp av denne typen tjenester. Ved å etablere en støttekontaktordning med tilbyder, kunne man finne midler slik at den aktuelle brukeren kunne få et tilbud på gården, som alternativ pedagogisk arena. Det kommer frem i undersøkelsen, at det er ulike praksiser i ulike kommuner. Eksempelvis har noen tilbydere inngått avtale om å være fosterhjem via Gårdsopplevelser Nord, mens andre har inngått fosterhjemsavtaler direkte med kommunen.

Noen av informantene oppgir også å ha fått henvendelser og forespørslers fra NAV, som har hatt klienter eller brukere med behov for sysselsetting, språkopplæring eller mer generell arbeidstrening. I noen av disse tilfellene har ikke NAV ønsket å betale for et tilbud, men har i stedet pekt på at gårdbrukeren på denne måten får gratis arbeidskraft. Ingen av tilbyderne oppgir at de så langt har inngått i slike avtaler med NAV, og påpeker at det synes som om enkelte saksbehandlere ikke forstår hva dette vil innebærer av ekstra arbeid og bruk av tid for gårdbrukeren.

7.1 UTFORDRINGER KNYTTET TIL MANGELFULL INFORMASJON

Når det kommer til samarbeidet med kjøperne, enten det er NAV, barnevern, skole etc, er tilbyderne langt på vei enige om at dette er svært personavhengig, og at det derfor er avhengig av hvilken saksbehandler man kommer i kontakt med. Flere tilbydere er av den oppfatning at dette blant annet henger sammen med den enkelte saksbehandlers kompetanse, holdninger og forståelse av både brukers behov og hva denne typen tjenester kan tilby. Mange av brukerne av disse tjenestene er under behandling, tilsyn eller oppfølging av det offentlige tjenesteapparatet, for eksempel barnevern, BUP, PPT og helse - og sosialtjenesten. Det innebærer at en rekke forhold vedrørende den enkelte bruker er underlagt taushetsplikt f. eks gjennom *Lov om helsepersonell*, *Lov om barneverntjenester* etc. Dette legger føringer og begrensninger på hvilken og omfanget av den informasjon om brukeren, som skal, bør, og kan videreformidles fra kjøper til tilbyder.

Flere av informantene i denne undersøkelsen påpeker imidlertid at de har opplevd situasjoner hvor de mener at den informasjonen de har fått om en aktuell bruker og brukerens behov på forhånd, er mangelfull. I noen tilfeller har dette skapt ubehagelige eller pinlige situasjoner, ikke minst for den aktuelle brukeren, og som tilbyder mener kunne vært unngått dersom tilbyder hadde vært bedre informert på forhånd. Mangel på relevant informasjon har også skapt vanskelige situasjoner hvor det har vært trusler om vold, suicid etc. Eksempelvis har manglende informasjon om hendelser i brukernes liv, og som påvirker deres forhold til andre mennesker, medført vanskelige situasjoner, som tilbyderne selv har måtte finne ut av. Noen av tilbyderne peker på kjøperens taushetsplikt som årsak til dette.

Noen av informantene forteller at de har inngått i det de kaller ansvarsgrupper, knyttet til individuelle brukere, og på den måten har inngått i «teamet» rundt brukeren. På den måten har de fått en bedre kunnskap og innsikt i brukerens behov, og også følt at de har vært en del av et helhetlig tilbud til den aktuelle brukeren. Dette har særlig omfattet tilbud hvor gården har vært brukt som alternativ pedagogisk arena, og en av tilbyderne sier;

«det er når vi har inngått i slike ansvarsgrupper at det har fungert best»

De tjenestene som tilbys gjennom IPT eller Gårdsopplevelser Nord er prissatt ut i fra en viss beregnet arbeidsmengde. Mangelfull informasjon om brukeren og dens behov har i en del tilfeller skapt situasjoner hvor brukerens behov viser seg å kreve mer ressurser enn det som på forhånd var kjent. I slike situasjoner er det gjerne nødvendig med justering av prisen for tjenesten. Det medfører at tilbyderen må kontakte kjøper for å diskutere og/eller eventuelt reforhandle pris/tjeneste. For de gårdene som inngår i Gårdsopplevelser Nord SA, er det oftest daglig leder ved kontoret i Mosjøen som tar kontakt, drøfter og eventuelt reforhandler pris med aktuelle kjøper, og ofte kommer det frem at heller ikke aktuelle saksbehandler har hatt fått tilstrekkelig informasjon om aktuell bruker.

De medlemmene i Gårdsopplevelser Nord SA som inngår i undersøkelsen, er uten unntak av den oppfatning at dette er en stor fordel at disse forhandlingene kan overlates til Gårdsopplevelser NORD SA. En av tilbyderne peker på at slike forhandlinger lett kan skape konflikter og/eller påvirke relasjonen mellom tilbyder og kjøper på en negativ måte og sier at:

«vi er avhengig av å ha en god relasjon til saksbehandlerne for brukernes skyld»

Det påpekes også at det i enkelte situasjoner hvor det kan oppstå uenighet eller potensielle konflikter mellom kjøper og tilbyder, er godt å ha en samarbeidspartner å rådføre seg med. En av tilbyderne sier;

«Jeg tar ofte kontakt med Gårdsopplevelser Nord for å rådføre meg....om alt mulig..»

Flere påpeker at Gårdsopplevelser Nord AS, har lang erfaring fra en rekke avtaler, kjenner regelverket, og har vært i kontakt med mange ulike kjøpere og tilbydere, og vet hva denne virksomheter omfatter og forstår tilbydernes situasjon.

8 ERFARINGER MED MARKEDSFØRING OG ETTERSPORSSEL

Dette prosjektet viser at tilbyderne hovedsakelig markedsfører sine tjenester gjennom websiden til Matmerk/Inn på Tunet⁴, Gårdopplevelser Nord SA⁵, og/eller gårdens egen hjemmeside. De fleste av informantene opplyser at de ikke driver noen aktiv markedsføring av gården og dens tilbud, ut over dette, men noen sier de bruker sosiale medier, som Facebook, i relativt stor grad. Pr. i dag har ikke alle gårdene helt oppdatert informasjon på de ulike websidene. Det kan på den ene siden derfor være diskrepans mellom det som står på web siden og faktisk aktivitet på gården. På den andre siden kan Innholdet på web sidene si noe om *tjenester* som *kan* tilbys, men ikke nødvendigvis hvilke tjenester de har kompetanse på, eller erfaring med.

Mange av informantene opplyser at de i oppstartfasen selv tok kontakt med relevante etater i egen kommune, og barne- og ungdomsskolene i nærområdet, for å informere om egne tilbud. En av informantene leverte en brosjyre til kommunen med presentasjon av egen virksomhet, men forteller at det gikk hele 1,5 år før noen i kommunen tok kontakt. Flere har imidlertid gjort den erfaringen at etter hvert som tilbudet har kommet i gang, så har forespørslene kommet av seg selv, basert på intern formidling i kommunen og/eller fordi den enkelte saksbehandler/kontaktperson kjenner til gården og tilbudet fra tidligere samarbeid og ønsker å bruke det igjen (gjenkjøp).

Noen av de tilbyderne som pr. i dag er i startfasen med sitt IPT- tilbud eller lignende tjenester, opplyser at de har forsøkt å ta kontakt med egen kommune, samt rektorene ved en eller flere skoler, for å markedsføre egen gård og de muligheter som er der. Flere peker på at det kan virke som at kommunene ikke er særlig kjent med IPT – tilbudet, og/eller at dette er kunnskap som bare enkelte ansatte innehar. Det påpekes også det i noen tilfeller virker som at ansatte i kommunen ikke vet hvordan de skal kunne dra nytte av tjenestene, selv om de ønsker å kunne gjøre det.

Til tross for at det ikke drives aktiv markedsføring av disse tilbudene er det likevel flere av informantene som forteller at de får en del nye forespørslers om de kan yte flere tjenester, og at denne etterspørselen i perioder er større enn det de har kapasitet til. Dette omfatter i stor grad forespørslers fra skole og barnevern, og noen oppfatter at etterspørslers fra skoler er økende. Også helsevesenet og rusomsorgen etterspør tjenester og en av informantene sier også at

«det virker som det er et stort - ubegrenset behov».

På den andre siden er det tilbydere som opplever at det er en nedgang i antall brukere. De referer for eksempel til kontakt med lærere som kan fortelle at det er et stort behov for alternative opplegg for barn, men at mangel på penger gjør at mulighetene for mer individuelle tilbud til barna/ungdom ofte prioriteres bort, til fordel for mere kollektive tiltak.

⁴ <http://www.matmerk.no/no/inn-pa-tunet>

⁵ <http://www.gardsopplevelser.no/>

9 ANDRE OBSERVASJONER

Undersøkelsen har også bidratt til andre interessante funn, som er verdt å nevne i denne sammenhengen. Vi skal i det videre gjøre rede for disse funnene.

9.1 KJØNNSFORDELING

I denne undersøkelsen kommer det frem at etablering av slike tilbud på gården ofte henger sammen med initiativ og engasjement fra kvinnene på gården. Flere av kvinnene i undersøkelsen sier også at;

«Det er jeg som har mast meg til å få holde på med dette her»

«Det er jeg som har tatt initiativ til dette her»

Selv om de forteller at ektefelle eller partner etter hvert også involveres i denne tjenesten er det likevel mye som tyder på at dette først og fremst er kvinnens ansvar. Dette gjenspeiler seg også i at det på fleste gårdene som yter denne typen tjenester, er kvinnene som er oppgitt som kontaktpersoner eller ansvarlige. Der hvor begge ektefellene har vært oppgitt som kontaktpersoner, har vi i de fleste tilfellene også blitt henvist videre kona på gården. De funnene som er presentert i rapporten «Tilleggsvirksomheter på gårdsbruk i Nordland» i kapittel 4.2.1 peker i samme retning.

Videre viser undersøkelsen at både tilbud og omfanget av tjenester på gården kan variere i ulike perioder. Dette henger ofte sammen med at kvinnene på gården blir engasjert i annet arbeid, eller andre aktiviteter som politiske verv, styreverv eller lignende.

9.2 FRIVILLIG ARBEID

Undersøkelsen viser videre at noen av tilbyderne også yter velferdstjenester på frivillig basis, i tillegg til betalt tjenesteyting. Dette er tilbydere som tar imot brukere, uten at de mottar betaling for arbeidet. Manglende betaling for tjenesten henger oftest sammen med at kommunen mangler penger, og begrunnes for eksempel med at:

«det kan ikke gå ut over barnet at kommunen ikke har penger»

Brukerens behov fremstår derfor som den viktigste motivasjonen for å gi et tilbud.

9.3 BARNAS BEHOV

I forbindelse med samtaler om avtalene som inngås med de ulike etater, er noen av informantene også opptatt av å påpeke andre mindre heldige sider ved korte og uforutsigbare avtaler. De påpeker at dette også kan ramme brukeren, og da særlig barn og ungdom, og forteller at dette er noe som med jevne mellomrom tas opp til drøfting mellom de som tilbyr slike tjenester. Mange av de tjenestene som ytes, er av en sånn karakter at det ofte utvikler seg en sterk relasjon mellom tilbyder og bruker. De peker på at mange av disse barna har en bakgrunn hvor relasjoner til andre mennesker allerede har vært preget av ustabilitet og at de kan ha problemer med tilknytning til andre mennesker. De er derfor ekstra sårbare for nye «brudd». Informantene referer til erfaringer hvor barn kan være særlig urolige

for å bli flyttet på, og hvordan det setter preg på oppholdet. Det fremkommer også eksempler på at planlagte midlertidige opphold har blitt permanente opphold, nettopp fordi tilbyder har ønsket å bidra til og tatt ansvar for å skape stabilitet for barnet/brukeren.

9.4 PASSER IKKE FOR ALLE

Det kommer tydelig frem i undersøkelsen at mange av informantene er av den oppfatning at det å tilby denne typen tjenester ikke passer for alle. Særlig er dette myntet på døgntilbudene, hvor brukerne ofte kommer tett på familielivet.

«dette er en veldig spesiell næring»

«Du må tåle å ha folk tett inn på deg og at andre mennesker går i skapene dine, for å si det sånn..»

«det krever at du er i stand til å hjelpe der de har behov, toalettbesøk, tannpuss etc.»

Noen av tilbyderne har prøvd ulike former for tjenester, gjort egne erfaringer og innrettet tilbudet sitt etter det. Flere av tilbyderne har for eksempel konkludert med at de ikke har kapasitet å være fosterhjem etter å ha prøvd hva det innebærer. Andre har oppdaget at de ikke har kapasitet til å være beredskapshjem, fordi det krever rask omstilling og at de kan ta imot en bruker på kort varsel.

10 VIDERE PLANER

Flere av informantene som er i godt voksen alder, oppgir at de har få konkrete planer om å utvide sin virksomhet, men at målet først og fremst er å opprettholde nivået på de tjenestene de har i dag. For noen er dette også et spørsmål om helsetilstand, de ønsker stort sett å fortsette på den måten de driver i dag og henviser til manglende kapasitet. Fremtidige planer for denne typen virksomhet synes også å henge sammen med hvorvidt driveren har arvtagere som ønsker å overta bruket. En av informantene som ikke har hatt tilbud om slike tjenester på gården i de siste årene, vurderer å ta opp aktiviteten igjen på grunn av økt etterspørsel.

Yngre tilbydere har flere idéer og ønsker om å utvide, men ikke mange av informantene kan vise til konkrete planer, og opplever at uforutsigbarhet i etterspørsel er en flaskehals for investeringer i for eksempel ny eller utvidet bygningsmasse eller andre fasiliteter. Flere har ønsker om å skape en fremtidig arbeidsplass på gården gjennom å tilby slike velferdstjenester, men peker på at arbeid utenfor gården for mange er, og vil være et aktuelt alternativ, når og dersom de ikke oppnår tilstrekkelig lønnsomhet.

Følgene idéer og ønsker har fremkommet i undersøkelsen;

- Utvidelse av pedagogisk tilbud, slik at det for eksempel kan omfatte mindre *grupper* av barn som er på gården samtidig
- Legge til rette for døgntilbud/ avlastning ved å kunne tilby overnatting, f. eks. ved å bygge nytt, eller ved å tilpasse eksisterende bygningsmasse.
- Utvikle tjenester med et visst omfang, slik at man kan ha ansatte, og ikke bare basere tjenesten på eierne av gården
- Tilby terapeutiske tiltak, f. eks terapiridning og dyreassisterte intervensjoner, terapeutisk hagebruk (som har lange tradisjoner internasjonalt). I Norge etableres nye sansehager, spesielt knyttet til eldreomsorg og demens.
- Tilby dagplasser for hjemmeboende demente. Noen få av tilbyderne har allerede erfaringer med å tilby aktiviteter til brukere med demenssykdom, og ønsker fortsatt å kunne tilby slike tjenester. Fra og med 2020 skal alle kommuner kunne tilby tilrettelagte dagaktivitetstilbud til personer med demens og her kan Inn på tunet- gårder, eller tilsvarende være med å dekke kommunenes nåværende og fremtidige behov for gode og tilrettelagte arenaer for aktivitetstilbud (Demensplan 2020).

Det er også tilbydere som ønsker å trappe ned og/eller avslutte tilbudet, og heller gå tilbake til, eller øke landbruksproduksjonen. Noen sier også at de nå ser muligheter i den nye satsingen på lokal mat og kortreist mat osv. ikke minst i forhold til reiseliv, og at det i noen tilfeller vil kreve relativt lite innsats å kunne legge om til annen drift.

11 DRØFTING

Denne undersøkelsen har, som vist over, generert en rekke funn, som blant annet viser kompleksiteten i denne næringa. Det er ikke kapasitet til å drøfte alle disse funnene, innenfor rammen av dette prosjektet. I den videre drøftingen vil derfor bare de viktigste funnene inngå.

Denne undersøkelsen viser at markedet for Inn på tunet tjenester er stort og sammensatt, og stiller store krav til fleksibilitet hos tilbyder. Det er i tråd med intensjonen med Inn på tunet - tjenester at næringa, så langt ser ut til å kunne tilby en rekke fleksible løsninger. Det er flere utfordringer knyttet til markedet. Markedet synes positivt, men fremstår som til dels uforutsigbart eller lite aktivt i deler av Nordland. Oppfatningen blant tilbyderne er dels at dette skyldes manglende økonomiske ressurser i kommunene, til kjøp av denne typen, og dels fortsatt manglende innsikt i og kunnskap om Inn på tunet. Det betyr at kommunal sektor fortsatt har et ubenyttet potensial for supplerende tjenester fra IPT - næringa. I tråd med denne undersøkelsen, viser også Dvergsdal (2012) og Prestvik (2013) at skole er den sektoren som kjøper mest Inn på tunet-tjenester – både som allmenn og spesialpedagogisk støtte.

Velferdstjenesteområdet har som mål å drive utstrakt utviklings- og innovasjonsarbeid (Stene, 2013; Meld.St.29 (2012–2013); NOU 2011:11) og kjøp av eksterne tjenester bør kunne være en mulig innovasjonsdriver, men det kan virke som at innovasjonsprosessene innenfor velferdssektoren i Nordland tar tid. Det gir en risiko for utmatting på tilbudssiden. (Stene 2013)

I blant annet *Innovasjon i omsorg* (NOU 2011:11) fremheves det at kommunene må være konstruktive samarbeidspartnere, og vise evne til å identifisere brukerbehov og oversette disse til en form som gjør at næringslivsaktører kan respondere med forslag til videre prosjektsamarbeid. Dette stiller imidlertid også krav til kompetanse hos Inn på tunet-leverandører, for å bli en innovasjonspartner.

Med to så ulike sektorer som omsorgs- og velferdssektoren på den ene siden, og landbrukssektoren på den andre siden kreves det innsats fra begge parter, for å utvikle forståelse og innsikt i hverandres fagområder, og hvordan dette kan brukes i utvikling av supplerende tjenester for en stor gruppe av ulike brukere. Det landbruksbaserte entreprenørskapet knyttet til utvikling av velferdstjenestene er langt på vei sosialt entreprenørskap og Gustavsen og Kobro (2012) peker på at det er ulike kulturer og ulik «virkelighetsforståelse» i de to sektorene. Dette kan være årsak til en manglende forståelse for hverandres oppgaver, som kan oppstå i møtet mellom sosiale entreprenører og aktører i offentlig forvaltning.

Det fremkommer at det tilbys et mangfold av gårdsbaserte velferdstilbud hos deltagerne i undersøkelsen. Flexibiliteten og variasjonen i tilbudene gjør det vanskelig å identifisere tydelige forretningsmodeller hos den enkelte aktør. Det er imidlertid en hovedskillelinje mellom de som yter dagtilbud og de som yter døgntilbud. Selv om det også her er noe overlapping hos enkelte tilbydere, fordi man innretter tjenesten etter forespørsel. Dagtilbudene fremstår som et mer tydelig avgrensede tilbud, og opererer i de fleste tilfellene utenfor eller i ytterkant av familiens private sfære. Døgntilbudene, derimot berører i stor grad privatsfæren, og innebærer ofte at brukeren involveres i familien. Flere Inn på tunet-virksomheter bruker sine private hjem som arena for tjenesteproduksjonen – i alle fall i en oppstart/utprøvnings fase. Dette stiller store krav til tilbyderne og tjenesten er ofte mere arbeidsintensiv. Tjenesten er preget av en del prøving og feiling, og flere som

har testet ut døgnbaserte tjenester har konkludert med de ikke har ønsket, eller har kapasitet til å videre utvikle den. Derfor mener også mange at dette er et tilbud, som ikke er egnet for alle som ønsker å tilby velferdstjenester. Stene (2013) påpeker at for de fleste virksomheter, utover enkeltperioder, er det tydelige indikasjoner på at man bør skille mellom privatsfæren og eventuelle lokaler for tjenesteproduksjonen.

Alle Inn på tunet-bedriftene har heller ikke vekstambisjoner, mye forretningsutvikling ligger derfor i å tenke lønnsomhet og mer hensiktsmessige driftsformer (Jfr. Stene 2013).

I tråd med funn i denne undersøkelsen, viser Heggem (2014) at kvinner er mer involvert i gårdsturisme og Inn på tunet-aktivitet enn i tradisjonelt landbruk, med den konsekvens at landbruket re-feminiseres, med den økte differensieringen i næringa. I dette ligger det muligheter for at IPT - gårder kan bli en familiearbeidsplass. Skogstrøm m.fl. (2015) påpeker at i den grad kvinner tenker annerledes, så kan dette påvirke forretningsmodellene til Inn på tunet. At kvinner er overrepresentert i denne næringa, mener Skogstrøm et al. (2015) samstemmer med karakteristikaene for det som kalles livsstils- og levebrødsbedrifter, og at kvinner er dominerende i antall innen bransjer som helse og sosialtjenester og andre sosiale og personlige tjenester. Heggem (2014) viser også til at entreprenøriell motivasjon, variere med type produkt. Inn på tunet-entreprenøren er motivert av å *arbeide med folk*, mens mange andre typer gårdsutvikling i større grad er preget av kreativitetstrang. Dette indikerer at vekst som utviklingsmål ikke er særlig framtrædende.

Manglende mulighet eller vilje til mere langsiktige avtaler fra kjøpers side, påvirker også viljen til utvikling av tjenestetilbudet og investeringsviljen. Eksempelvis finnes det mange husressurser på gårdsbrukene, som kan brukes som fasiliteter til tjenesteproduksjon. Imidlertid kan det her være behov for å gjøre noen investering i infrastruktur (bruksendringer til møterom, klasserom, samlingsrom, toaletter etc.) i forhold til opprinnelig bruk, noe som forutsetter økonomiske ressurser gjennom stabile inntekter.

Det er få klare, entydige og *gjennomgående* kompetansebehov som kommer til uttrykk i denne undersøkelsen, men det finnes spesifikke enkeltønsker/-behov. Det er flere som framhever: å få oppdatert kunnskap om utviklingen innen området Inn på tunet, markedsføring, forretningsmodellutvikling og behov for fagfelleskap og erfaringsutveksling. I tillegg er det ønsket om kunnskap relatert til den spesifikke brukers situasjon/diagnose og håndtering av dette.

Sannsynligvis vil det framover, i alle fall på en del av produktområdene, bli stilt krav til tilbyderne om å kunne dokumentere visse typer av kompetanse. Utvikling av former for «kompetansebevis» vil derfor kunne bli et framtidig behov i denne næringa. Dette vil bli aktualisert i forbindelse med at slike innkjøp i framtida, i større grad vil bli konkurranseutsatt gjennom bruk av anbud (jfr. Inn på tunet Norge SA). Stene (2016) peker i sin rapport på at kompetansedimensjonene er viktig, både for å bidra til løsninger (i arbeidet) på den ene siden, men også for å skape trygghet, tillit og aksept hos kjøper på den andre. Slike kompetansekrav vil også kunne bidra til mere bevisst «spissing» av tjenestene, og til å utvikle tydeligere konsepter hos den enkelte tilbyder.

I Akershus fylke har flere IPT-bedrifter valgt å gå sammen i et bedriftsnettverk (IPT Akershus SA), slik prosjektet Inn på tunet Nordland SA, har som mål å skape. Nå ønsker dette nettverket å videreutvikle sitt faglige i fellesskap, med blant annet felles konsepter. Det er derfor opprettet et «Konsept- og

kompetanseutviklingsprosjektet» for IPT-Akershus (IPTA) sine medlemmer. Målet med prosjektet er at medlemmene i nettverket skal kunne tilby profesjonelle velferdstjenester som er i tråd med markedets behov, og tilby ensartede og faglig gode tilbud til kjøpere og brukere.

Det finner en betydelig andel av erfaringsbasert og teoretisk kompetanse blant tilbyderne i Nordland. Mange ønsker likevel inspirasjon og faglig påfyll, en del etterlyser et større nettverk og bedre muligheter for samarbeid, utvikling og utveksling av erfaringer med andre tilbydere. Samarbeidsnettverk i ulike former, kan være en viktig mekanisme for å skape økt konkurransekraft og kapasitet. Dette krever imidlertid bevissthet om hva og hvorfor man samarbeider, og det er viktig at samarbeidet ikke skjærer tjenesteprodusentene fra markedet, men snarere tvert imot gjør dem gode til å samhandle med kundene og utvikler den entreprenørielle holdningen og kompetansen (Stene 2016). Peters et al. (2009) peker på at utvikling gjennom samarbeid og evt. klynger og allianser kan motivere denne typen bedrifter til utvikling. Imidlertid er det forskning som tyder på at initiativtakerne bak slike bedrifter er nokså uavhengighetsorienterte, og derfor kan være «trege» å få med i et samarbeid.

Stene (2016) peker i sin rapport på at Inn på Tunet Trøndelag SA oppleves nyttig for å legitimere aktivitet, som fagmiljø og praktisk driftshjelp. I Nordland har Gårdsopplevelser Nord AS hatt mye av den samme funksjonen, ikke minst som driftshjelp til sine medlemmer. Gårdsopplevelser Nord SA fremstår derfor langt på vei, som en profesjonalisert del av dette tjenestetilbudet i Nordland.

Fra og med 2013 tok Matmerk over ansvaret for den nasjonale nettsiden for IPT, og fikk ansvaret for den generiske markedsføringen av IPT. Dermed fungerer Matmerk som en sentral informasjonsformidler av IPT-arbeidet. Gjennom Matmerks nettside har tilbyderne fått mulighet til å markedsføre tilbud sitt, mot potensielle kjøpere. Undersøkelsen viser at tilbyderne likevel oppfatter at kommuner og andre potensielle kjøpere har svært variabel innsikt i og kunnskap om gårdbaserte velferdstjenester. Én av årsakene, og kan blant annet henge sammen med at tilbyderne selv, i liten eller begrenset grad, har tid og/ eller interesse av å markedsføre seg som attraktive samarbeidspartnere for skoler, barnevern, NAV etc. For å kunne videreutvikle Inn på tunet tjenester er det imidlertid avgjørende å komme i en god dialog med markedet, og da i første rekke i tilknytning til de offentlige tilbudene innen helse, omsorg, skole og arbeid.

Det er tydelige signaler på at innkjøpene vil profesjonaliseres, og at anbud vil bli den vanlige måten (Stene 2013 a). Bruk av anbud vil øke både konkurransen, og ikke minst kravene til markedsføring, som i stor grad vil skje gjennom tilbudsskriving. Bruk av anbud vil medføre at konkurransen vil bli økende i og med at anbud ikke eksplisitt vil etterspørre Inn på tunet - tjenester, men vil etterspørre ulike velferdstjenester hvor Inn på Tunet bare vil kunne være én av flere mulige løsninger. Det skjer utvikling i anbudsverdenen for tiden, med nye regelverk for innkjøp av helse- og omsorgstjenester og større fokus på dialogbaserte innkjøpsprosesser, behovsdrevet innovasjon og innovative anskaffelsesprosesser (Stene 2016)

Det kommer frem i undersøkelsen at en av de største utfordringen for tjenesteyterne, er mangel på tilstrekkelig informasjon om de ulike brukerne og deres situasjon, og at dette skaper vanskelige situasjoner som tilbydere mener kunne vært unngått, og som også kan få betydning for kvaliteten på tjenesten.

Taushetsplikten er en fundamental del av offentlige hjelpetjenester. Kjøper er i mange tilfeller derfor begrenset av denne lovpålagte taushetsplikten, og som i mange andre sammenhenger ser dette ut til å skape utfordringer også for samarbeidspartnere i IPT.

En viktig faktor i dette er imidlertid at samtidig som at kjøperen (barnevern, skole, NAV) har fokus på å skaffe gode tjenester, så er det også nødvendig å skape tillit hos brukerne. Denne tilliten skapes blant annet gjennom at kjøperen utviser korrekt håndtering av reglene om taushetsplikt. Hensynene bak reglene om taushetsplikt er et ønske om å sikre privatlivets fred, og et ønske om å opprettholde tilliten mellom personer som gir fra seg personsensitive opplysninger, og de personer som får dem.

Brudd på taushetsplikten kan medføre straff, erstatningsansvar, disiplinære reaksjoner osv, med andre ord få store konsekvenser for arbeidstageren. God informasjon om taushetsplikten og god dialog mellom kjøper og tilbyder er derfor viktige samarbeidsfremmende faktorer. Her ligger det et særlig ansvar på offentlig sektor, som kjøper av tjenesten. Taushetsplikt er også et kompetansekrav for Inn på tunet – næringa, som bør ha en egen interesse i at tillit hos brukeren opprettholdes.

12 AVSLUTNING

Samfunnet står overfor framtidige utfordringer som kan gi plass for et Inn på tunet-tilbud. Omsorg, helse, velferdsområdet og livsstil er i endring. Inn på tunet-næringa er generelt sett relativt ny, og er fortsatt preget av mye utprøving, utvikling og ildsjeler, men er i ferd med å settes seg som eget forretningsområde.

I Nordland er dette i første rekke ei næring med små vekstambisjoner, og som er drevet av motiver som er karakteristisk for småskala livsstils- og levebrødsbedrifter. Det fortatt stor variasjon i markedets etterspørsel, selv om skolesektoren i økende grad benytter tilbudet.

I fremtiden er mulighetene mange, men konkurransen vil også øke og i tillegg skjer det mye knyttet til kompetansekrav og offentlige innkjøp av individuelle helse- og omsorgstjenester. Det er derfor viktig at også denne næringa, det private velferdstjenesteområdet, er med i det tverrsektorielle innovasjons- og behovsdrivne arbeidet innenfor velferdstjenesteområdet.

Fra og med 2020 skal alle kommuner i Norge eksempelvis kunne tilby tilrettelagte dagaktivitetstilbud til personer med demenssykdom. Dagaktivitetstilbud skal stimulere og aktivisere hjemmeboende personer med slike lidelser, og bidra til de får gode opplevelser og et meningsfullt hverdagsliv. I tillegg skal det bidra til nødvendig avlastning for de nærmeste pårørende. I denne sammenhengen kan Inn på tunet – tjenester ta en sentral plass. Med den omfattende satsing på innovasjon i offentlig sektor vi har i dag, kan dette åpne for prosjekter, hvor tilbydere av gårdsbaserte velferdstilbud i Nordland, kompetansesentre for demens og FOU miljø kan gå inn i et interaktivt samarbeid om utvikling av nye innovative tilbud.

Den norske modellen for Inn på tunet er preget av å være skapt som et virkemiddel for mer differensierte aktiviteter på gårdsbruk, og en utvikling av et multifunksjonelt landbruk, som i Nordland omfatter både gårdsturisme, lokalmatproduksjon og ytelse av velferdstjenester.

Det er rimelig å anta at det i fremtiden vil være en utfordring at flere av disse tilbyderne må forholde seg til flere helt ulike markeder, som vil kreve kompetanse innen vidt forskjellige fagområder.

LITTERATURLISTE

- Borch, O.: J., Førde, A., (red) (2010) Innovative bygdemiljø. Ildsjeler og nyskapsingsarbeid. Bergen;Fagbokforlaget
- Carter, S., Rosa, P. (1998) Indigenous Rural Firms: Farm Enterprises in the UK. International Small Business Journal, Vol 16, Issue 4, 1998
- Damvad (2011) En konseptuell ramme for sosialt entreprenørskap i en norsk kontekst. På oppdrag fra Nærings- og handelsdepartementet
- Dvergsdal, G., Båtevik, F. O., & Aarset, M. E. (2012). Inn på tunet i kommunal tenesteproduksjon: når standardiserte tilbud ikkje strekk til? (Vol. nr. 33). Volda: Møreforskning.
- Grimeland, M., Støwer, T. E., (2007, red. 2015) Hva er sosialt entreprenørskap? Samfunnsinnovatørene <http://samfunnsinnovatorene.no/hva-er-sosialt-entreprenorskap/>
- Gustavsen, K., Kobro, L. U., (2012) Sosialt entreprenørskap som ledd i innsatsen mot fattigdom, Telemarksforskning, ISBN: 978-82-7401-527-2
- Heggem, R. (2014). Diversification and Re-feminisation of Norwegian Farm Properties. Sociologia Ruralis, 54(4), 439-459
- Helse -og Omsorgsdepartementet (2017) Demensplan 2020. Et mer demensvennlig samfunn.
- Kjølseth,T., Pettersen, I., (2012) Innovasjon i landbruket. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning
- IPT (2007) Handlingsplan for Inn på tunet. Landbruks og matdepartementet.
- IPT (2012). Inn på tunet. En nasjonal strategi. Oslo: Landbruks- og matdepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet.
- IPT (2013). Inn på tunet. Handlingsplan 2013–2017. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet og Landbruks- og matdepartementet.
- IPT (2016) Handlingsplan for IPT i Nordland 2016 – 2018 Bodø; Fylkesmannen i Nordland
- Kogstad, R., Hopfenbeck, M., & Hummelvoll, J. K. (2012). Politiske intensjoner bak satsingen på Grønn omsorg. Elverum: Høgskolen i Hedemark.
- Kogstad, Ragnfrid (red) (2013) Håndbok for kjøpere av Inn på tunet – tjenester. Høgskolen i Hedemark.
- Lund, Birthe et al (2011) Kreativitet, innovasjon og entreprenørskap i utdannings -systemene i Norden. Nordisk ministerråd, København 2011, ISBN 978-92-893-2205-8
- Meld. St 25(2005-2006) Mestring, mulighet og mening,
- Meld. St nr. 7(2008-2009) Et nyskapende og bærekraftig Norge
- Meld.St.9 (2011-2012) Landbruks- og matpolitikken
- Meld. St. 34 (2011–2012) Nordisk samarbeid
- Meld. St. 29 (2012–2013) Morgendagens omsorg
- Meld. St 19 (2014-2015) «Folkehelsemeldingen — Mestring og muligheter
- Meld. St 31 (2014–2015) «Garden som ressurs – marknaden som mål — Vekst og gründerskap innan landbruksbaserte næringer»

- Meyer, S (2007) Det innovative mennesket Bergen; Fagbokforlaget
NOU 2011:11 Innovasjon i omsorg
- Peters, M., Frehse, J., & Buhalis, D. (2009). The importance of lifestyle entrepreneurship: A conceptual study of the tourism industry. PASOS. Journal of Tourism and Cultural Heritage, 7(3), 393-405.
- Prestvik, A., S., Nebell, I., Pettersen, I., (2013) Aktør- og markedsanalyse av Inn på tunet. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) ISBN 978-82-7077-867-6
- Rapport (2009) Naturopplevelse, friluftsliv og vår psykiske helse. Rapport fra det nordiske miljøprosjektet "Friluftsliv og psykisk helse". T-1474 / 2009, Tema Nord 2009:545
ISBN 978-82-457-0431-0, Miljødepartementet.
- Schumpeter, J.A., 1934 (2008), The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle
- Skogstrøm, J. F., Theie, M. G., & Hvide, H. K. (2015). Èn million ideer. Veien fra drøm til å lykkes som gründer. Oslo: DNB.
- Stene, Morten (2013 a) Bestillerkompetanse - Inn på tunet, Steinkjer kommune. Trøndelag Forskning og Utvikling AS ISBN : 978-82-7732-183-7
- Stene, Morten (2013) Kompetansebehov og -tiltak, Inn på tunet. Trøndelag Forskning og Utvikling AS ISBN 978-82-7732-186-8
- Stene, Morten (2015) Inn på tunet – status, utfordringer og muligheter. Trøndelag Forskning og Utvikling AS ISSN 1890-6818
- Stene, Morten (2016) Kunnskapsoversikt – forretningsmodeller Inn på tunet-bedrifter
- Stenstadvold, Morten (2015) Evaluering av Inn på Tunet – Løftet Rapport R8915, Agenda Kaupang, Oslo
- Veidal, A (2011) Gårdsbasert entreprenørskap. NILF Notat 2011 -6
- Vik, J., & McElwee, G. (2011). Diversification and the Entrepreneurial Motivations of Farmers in Norway. Journal of Small Business Management, 49(3), 390-410. doi: 10.1111/j.1540-627X.2011.00327.

VEDLEGG: SAMMENDRAG AV RAPPORTEN «TILLEGGSVIRKSOMHETER PÅ GÅRDSBRUK I NORDLAND: GÅRDSURISME, LOKALMATPRODUKSJON OG OMSORGS- OG VELDFERDSTJENESTER»

I denne rapporten presenteres resultater av den kvantitative undersøkelsen gjennomført blant bedrifter som driver med gårdsturisme, lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester på gårdene i Nordland. Disse tre typer tilleggsvirksomheter sammenlignes med hverandre, og tall for gårdsturismebedrifter sammenlignes med resultater fra tilsvarende nullpunktsanalyse gjennomført i 2011.

Rapporten er en av totalt fem rapporter som presenterer resultater av en studie på gårdsturismevirksomheter, lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester i Nordland. De følgende rapportene ble inkludert i serien:

1. Gårdsturisme i Nordland fra 2011 til 2016: talloppdatering.
2. Nullpunktsanalyse for lokalmatproduksjon i Nordland.
3. Gårdsbaserte omsorgs- og velferdstjenester i Nordland.
4. Best-case studie av lokalmatproduksjon-bedriftene i Nordland.
5. Tilleggsvirksomheter på gård i Nordland: sammenligning av gårdsturisme, lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester.

Den kvantitative kartleggingen baseres på svar fra 64 respondenter: 46 av disse driver med gårdsturisme, mens tilsvarende 28 og 16 respondenter var involvert i lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester. På grunn av begrenset antall respondenter i denne undersøkelsen bør man være til en viss grad varsom med å generalisere resultatene til en større populasjon, spesielt når det gjelder omsorgs- og velferdstjenester.

Virksomheter

Det finnes 13 case hvor gårdsturisme er kombinert med lokalmatproduksjon og 5 tilfeller hvor alle tre typer tilleggsvirksomheter er spleiset. I 65 % av tilfellene drives gårdsturisme parallelt med ordinær landbruksproduksjon. Tilsvarende tall for lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester er 68 og 56 %. Av 64 respondenter er det 11 (17,2 %) som ikke driver med gårdsbruk mens 12 respondenter (18,8 %) har kun produksjon som en direkte del av gårdsturisme, velferdstjenester eller lokalmatproduksjon. 65,2 % av gårdsturismebedriftene har også ordinær landbruksproduksjon mens 13,0 % har kun produksjon som en direkte del av gårdsturisme/lokalmatproduksjon/velferdstjenester. Hver femte gårdsturismebedrift (10 case, 21,7 %) driver ikke med ordinær landbruksproduksjon. Sammenlignet med tall fra 2011, er det akkurat like stor andel respondenter som ikke driver med ordinær landbruksproduksjon, men andelen av de som driver med landbruksproduksjon kun som en del av gårdsturisme økte fra 5 til 21 % og ordinær landbruksproduksjon rapporteres i færre tilfeller (65 % i 2016 mot 74 % i 2011). 67,9 % av lokalmatproduksjonsbedriftene har også ordinær landbruksproduksjon mens 6 21,4 % har

kun produksjon som en direkte del av gårdsturisme/lokalmatproduksjon/velferdstjenester. 3 lokalmat-bedrifter (10,7 %) driver ikke med ordinær landbruksproduksjon. 16 bedrifter i utvalget får inntekter fra omsorgs- og velferdstjenester. 9 av disse (56,3 %) har også ordinær landbruksproduksjon. Hver tredje bedrift i denne gruppen (5 case, 31,3 %) har kun produksjon som en direkte del av gårdsturisme/lokalmatproduksjon/velferdstjenester. 2 bedrifter (12,5 %) driver ikke med ordinær landbruksproduksjon.

Gårdsturisme kombineres oftest med storfe, mens sau/geit supplerer oftest lokalmatproduksjon. Omsorgs- og velferdstjenester er ofte kombinert med annet dyrehold, blant annet hest. Gårdens ressurser står sentralt når det gjelder gårdsturismevirksomhet og de fleste av gårdens ressurser benyttes i turismesammenheng. Gårdbrukerne utnytter i særlig stor grad arbeidskraft, produksjonsutstyr, dyr, lokaler og bygninger som hører til gården. Alle disse kategoriene brukes i like stor grad i lokalmatproduksjon mens gårdsturismebedriftene og bedrifter som driver med omsorgs- og velferdstjenester bruker i størst grad arbeidskraft og produksjonsutstyr/dyr.

Respondenter

60 % av respondentene var kvinner, og alderen varierte fra 34 til 70 år med gjennomsnitt på 57 år for menn og 50 år for kvinner. 92 % av respondentene var gift eller hadde samboende partner. Sivilstatus-, og aldersfordelingen er nokså jevnt over de tre gruppene (gårdsturisme, lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester). For gruppen omsorg er det en større overvekt av kvinner og relativt høyutdannete respondenter sammenlignet med de andre gruppene. De fleste respondentene var gift og hadde sterk tilknytning både til bygda og gården. Når det gjelder turisme, var formell kompetanse blant respondentene på ganske lavt nivå, mens de fleste respondentene hadde mange års med praktisk erfaring i bransjen. Svært mange av respondentene har nær tilknytning til gårdsbruket, spesielt de som driver med gårdsturisme og lokalmat. For gruppen omsorg, virker det som om rollen er reversert: her er det ektefellen/samboeren som svært ofte har vokst opp på gårdsbruket. En høy andel av respondentene forteller at de har flyttet til bygda i voksen alder. Her avviker også omsorgsgruppen noe: hele 71 % av respondentene rapporterer at de flyttet til bygda i voksen alder.

Blant respondenter som driver med gårdsturisme eller lokalmatproduksjon svarer de fleste at de har tilegnet seg relevant kompetanse gjennom kurs mens én av fire respondenter rapporterte at de hadde tilegnet seg kompetanse gjennom å ha tidligere vært ansatt i andre bedrifter i samme bransje. Samme mengde respondenter meldte at de hadde tilegnet seg kompetanse gjennom formell utdanning. For gruppen som driver med lokalmat er kursing også en viktig kilde til kompetanseanskaffelse. Formell utdanning virker til å være av samme betydning blant de som driver med gårdsturisme som de som driver med lokalmat. Respondenter som driver med omsorgs- og velferdstjenester virker noe ulik de to andre gruppene. Erfaring fra å være ansatt hos andre i samme bransjen virker til å være mindre viktig for disse respondentene. Formell utdanning derimot, virker til å være svært viktig for denne gruppen, spesielt i sammenligning med de andre gruppene. Kurs virker også til å være viktig, men i mindre grad enn de som driver med gårdsturisme og lokalmat.

Blant respondentene som driver med omsorgs- og velferdstjenester kommer det fram at opplevelsproduksjon og forretningsutvikling er områdene hvor de har størst behov for økt kompetanse. Ellers ønsker omlag 25 % av respondentene å bli bedre på å lage turløyper og å

bruke internett og sosiale medier. Noen færre ønsker å bli bedre på bygdeutvikling, pakking/salg/distribusjon, og rehabilitering av bygg/bygningsvern.

Aktiviteter

De *mest populære* aktiviteter og opplevelsesprodukter blant gårdsturismebedrifter inkluderer overnatting, tilrettelagte sti- og turløyper i nærområdet, nærkontakt med dyr, servering, gårdsbutikk (rein produksjon), havfiske og fisketurisme, og omvisning i gårdsdriften. Bildet endrer seg når vi ser på hvilke aktiviteter som har størst økonomisk betydning. Da blir tilrettelagte sti- og turløyper i nærområdet, nærkontakt med dyr og omvisning i gårdsdriften mindre viktig, mens hest/ridning blir relativt viktig. Overnatting, servering, gårdsbutikk og fisketurisme er både økonomisk viktige og oftest henvist til av respondentene. På fem år økte andel gårdsturismebedrifter som driver med gårdsmat som opplevelse (fra 28 til 35 %), og gårdsbutikk (fra 20 til 30 %). Samtidig ble det betydelig færre som driver med camping (fra 36 til 17 %), annen overnatting (fra 59 til 43 %), tilrettelegging for opplevelser på egen hånd (fra 31 til 15 %), havfiske og fisketurisme (fra 44 til 30 %), nærkontakt med dyr (fra 41 til 30 %), og organiserte naturopplevelser (fra 33 til 2 %). Den største nedgangen i andel respondenter som synes at aktiviteten er økonomisk viktig ble observert i annen overnatting, organiserte naturopplevelser, havfiske og fisketurisme og tilrettelegging for opplevelser på egen hånd.

De *mest populære* aktiviteter og opplevelsesprodukter blant lokalmatproduksjon-bedrifter inkluderer gårdsmat som opplevelse, gårdsbutikk, servering og nærkontakt med dyr. Når vi ser på hvilke aktiviteter som har størst økonomisk betydning blir stort sett gårdsbutikk og servering viktige.

Blant omsorgs- og velferdstjenester var «avlastning barnevern, helgebek, ferieopphold, fosterbarn», «skole/gården som pedagogisk ressurs, samarbeid med barne-/ungdomsskoles» og «skolefritidsordning/fritidstilbud til barn i skolealder» mest utbredt blant respondentene. Det første alternativet var spesielt viktig økonomisk, mens mange aktiviteter som tilbys har lite eller ingen økonomisk betydning for de som driver gården.

Hele 76,2 % prosent av respondentene svarer at historiefortelling benyttes i opplevelsesproduksjon og andre aktiviteter. Historiefortellingen benyttes i relativt liten grad i bedrifter som driver utlukkende med omsorgs- og velferdstjenester mens den brukes svært mye i forbindelse med lokalmatproduksjon.

Omsetning og sysselsetning

Gårdsturismevirksomheten, lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester må kunne sies ha relativt stor betydning for inntekten på gården totalt sett. Gjennomsnittlig årlig omsetning fra disse virksomhetene er på kr. 387 922 - 477 442 som er mindre enn omsetning fra landbruksproduksjonen, kr. 1 081 109 - 1 774 128⁶. Totalt 16 personer rapporterte samlet omsetning på over kr. 1 mil. I omtrent halvparten (54 %) av tilfellene var omsetning fra landbruksproduksjon større enn fra tilleggsvirksomheter. Fordelt etter type, ligger gjennomsnittsomsetning for gårdsturismevirksomheten på kr. 337 837. Dette er vesentlig

⁶ Se den forrige fotnoten

mindre enn omsetning på mellom kr. 626 - 699 000 rapportert i 2011. Tilsvarende tall for lokalmatproduksjon er kr. 395 652 og kr. 230 500 for omsorgs- og velferdstjenester.

Totalomsetning for gårdsturismebedriftene i utvalget når i gjennomsnitt kr. 2 054 825 som er betydelig mer enn ca. kr. 1 300 000 i 2011. Dette forklares med at dagens gårdsturismebedrifter har i gjennomsnitt mer inntekt from ordinær landbruksproduksjon (kr. 1 292 000 i 2016 mot ca. kr. 637 000 i 2011). Bedrifter som driver med lokalmatproduksjon eller, spesielt, med lokalmatproduksjon i kombinasjon med gårdsturisme viser de største omsetningstallene. Disse bedrifter pleier også å ha relativt stor omsetning innen ordinær landbruksproduksjon. Bedrifter som har relativt stor omsetning innen tradisjonelt gårdsbruk pleier også å kombinere gårdsturisme med omsorgs- og velferdstjenester.

Mellom og 1,16 og 1,25 årsverk er i gjennomsnitt sysselsatt i landbruksproduksjon, mellom 0,69 og 0,77 årsverk i gårdsturisme, mellom 0,69 og 0,73 årsverk i lokalmatproduksjon og mellom 0,70 og 0,74 årsverk i omsorgs- og velferdstjenester⁷. Hvis vi sammenligner tall fra 2011 og 2016, ble antall sysselsatte i gårdsturisme redusert med 20 % (fra ca. 1,45 til 1,16 årsverk i gjennomsnitt) mens total sysselsetning ble redusert med 24 % (fra ca. 2,85 til 2,16 årsverk i gjennomsnitt). Hvis man sammenligner økonomisk betydning av tilleggsvirksomheter og tilsvarende bidrag til sysselsetning kan man konkludere at det brukes relativt mange årsverk på gårdsturisme, lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester mens omsetningen genereres hovedsakelig i primær landbruksproduksjon.

Gårdsturismevirksomheten i Nordland er sterkt preget av sesongvariasjoner. 35,6 % av respondentene rapporterer at de driver med gårdsturisme bare deler av året. Tilsvarende tall for lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester er 35,7. Omsorgs- og velferdstjenester drives stort sett hele året rundt (87,5 %) mens en bedrift knytter virksomheten til skoleåret.

Alle respondentene ble spurt om de kan anslå i hvilken grad det er lønnsomt å drive med forskjellige typer virksomhet på gården. I gjennomsnitt mener de at det er mest lønnsomt å drive med lokalmatproduksjon og minst lønnsomt å opprettholde tradisjonell landbruksvirksomhet. Det er veldig få som synes at det er i liten grad lønnsomt å drive med lokalmatproduksjon og det er mange som sier at tradisjonelt landbruk og gårdsturisme er ikke lønnsomt. I gjennomsnitt er respondentene også mindre fornøyd med inntekter fra omsorgs- og velferdstjenester, gårdsturisme og landbruksvirksomhet enn med lokalmatproduksjon. Lokalmatproduksjon og tradisjonelle landbruk gir størst stabilitet og sikkerhet, mens gårdsturisme og omsorgs- og velferdstjenester er litt mindre sikre. På fem år ble gårdsturismebedriftene mer fornøyd med inntektene fra landbruksvirksomhet og mindre fornøyd med inntektene fra gårdsturisme. Tilleggsvirksomheter har positivt bidrag til at husholdninger får en romsligere økonomi og respondentene er klart mest fornøyd med bidrag fra lokalmatproduksjon.

De fleste respondentene hevdet at gårdsturisme bidrar til at husholdet får en romsligere økonomi i stor eller i noen grad. Det var ingen som oppga at gårdsturisme bidro negativt. Ingen statistisk signifikant korrelasjon mellom omsetning i landbruksproduksjon i de tre

⁷ Usikkerheten oppstår fordi et tomt felt i spørreskjemaet kan tolkes som null eller et manglende svar. Derfor presenteres tall i form av et intervall hvor det første tallet tilsvarer resultat hvor tomme felt tolkes som

forskjellige typer tilleggsvirksomheter ble oppdaget. Det var heller ingen korrelasjon mellom antall årsverk sysselsatt i landbruksvirksomheten og i tilleggsnæringer. Med andre ord, er det mulig å drive med gårdsturismevirksomheten både med og uten landbruksproduksjon på gården.

Etablering av gårdsturismevirksomheten synes i hovedsak ikke å påvirke landbruksvirksomheten negativt. De fleste opprettholdt eller økte landbruksproduksjonen etter at gårdsturismevirksomheten ble igangsatt. Sammenlignet med tilsvarende tall fra 2011 er det færre som avviker virksomheten eller reduserer omfanget. Etablering av lokalmatproduksjon hadde entydig positiv effekt for landbruksvirksomheten. Etablering av omsorgs- og velferdstjenester synes i hovedsak ikke å redusere landbruksvirksomheten. Det akkurat like mange tilfeller av at omfanget økte som tilfeller da omfanget ble redusert.

Innovasjon

68 % av bedriftene rapporterer om en eller annen form for innovasjon (produkt, prosess, marked, organisatorisk) i løpet av de siste 3 årene. Sammenlignet med en gjennomsnittlig norsk bedrift, introduserer bedriftene i utvalget nesten dobbelt så mange produkt/tjeneste- og prosessinnovasjoner og 17 % flere markedsinnovasjoner. Innovasjonsaktiviteten er omtrent på landets nivå når det gjelder organisatoriske endringer.

Lokalmatproduksjonsbedrifter er ekstremt innovative – hele 88 % introduserte nye eller betydelig endrede varer/tjenester og 75 % rapporterte prosessinnovasjoner siste 3 år. Dette er langt foran alle andre kategoriene i undersøkelsen. Bare gårdsturismebedrifter ligger under landets gjennomsnittsnivå for produkt/tjeneste- og prosessinnovasjon. Samtidig introduserer gårdsturismebedrifter veldig få organisatoriske endringer og relativt få markedsinnovasjoner. Bedrifter som leverer omsorgs- og velferdstjenester har betydelig flere produkt/tjeneste- og prosessinnovasjoner enn landets gjennomsnitt, og marginalt flere organisatoriske og markedsinnovasjoner.

Hvis vi sammenligner tall med undersøkelsen av Nordlands gårdsturismebedrifter fra 2011, ser vi at innovasjonsgraden gikk drastisk ned for gårdsturismebedrifter. Hele 59 % gårdsturismebedriftene introduserte nye varer/tjenester i perioden 2008-2011, mens bare 39 % rapporterte dette for perioden 2013-2016. Tilsvarende nedgang for prosessinnovasjoner var fra 59 til 33 % og fra 55 til 35 % for markedsinnovasjoner. Marginalt flere gjennomførte organisatoriske endringer. Likevel, sammenlignet med en gjennomsnittlig norsk bedrift er gårdsturismebedriftene fortsatt mer innovative når det gjelder produkt-, markeds- og prosessinnovasjon. På organisatoriske innovasjoner ligger gårdsturismebedriftene litt under landets gjennomsnittlige nivå.

Som i gårdsturismeundersøkelsen fra 2011 representerer kunder, interne kilder på gården, faglige tidsskrifter/publikasjoner og faglige konferanser/møter/messer/utstillinger de viktigste kildene til innovasjon. Internett med søkemotorer, nettsider til fag- og bransjeorganisasjoner og sosiale media er ekstremt viktig for innovasjon. Det var ingen signifikant korrelasjon mellom alderen og kilder man bruker bortsett fra at de som er eldre henviser relativt ofte til bransjeorganisasjoner. Antall case var for liten for å etablere statistisk signifikans av forskjeller mellom gårdsturisme, lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester i forhold til kilder til innovasjon.

Markeder og markedsføring

Generelt kan det synes som om at alle markeder er like viktigste for gårdsturisme i Nordland. Lokalmatproduksjon rettst mest på det lokale og regionale markedet mens det nasjonale markedet er også viktig. Noen lokalmatproduksjonsbedrifter leverer også til internasjonale kunder. Omsorgs- og velferdstjenester ikke omsettes i det internasjonale markedet mens det lokale markedet har størst betydning.

Når det gjelder markedsføring, svarte alle respondentene at personlig kontakt mellom vertskap og gjestene er viktig eller svært viktig for kvaliteten på tilbudet. Sosiale media er spesielt viktige for markedsføring av lokalmatproduksjon (alle respondenter synes det). Samme gruppe respondenter synes at samarbeid med andre om felles markedsføring er svært viktig. "Egen markedsføring" (annonsering, brosjyrer, skilting og lignende), "Satset på egen hjemmeside på internett" og "Samarbeid med andre om felles markedsføring" som tiltak som benyttes i stor grad av alle tre typer respondenter. Får gårdsturisme merkes endringer mellom 2011 og 2016 bare på tre områder. Andel bedrifter som satser på redaksjonell omtale falt fra 71 til 47 % mens det er bare 17 % som prøver å oppnå beskyttende betingelser og merkinger (mot 33 % i 2011). Profesjonelle markedsføringskonsulenter/byråer leies i 17 % av tilfellene (mot 26 % i 2011).

Økologisk drift og sertifisering

Bare 6 av 61 bedrifter i utvalget er økologisk sertifisert og hos 2 bedrifter er delen av driften økologisk sertifisert. 38 % av respondentene påstår at de ikke er sertifisert, men produserer etter økologiske prinsipper. Av de som ikke er sertifisert økologisk har 26 % ingen behov for sertifiseringen mens 8,7 % har tenkt å søke om sertifisering. En av fire respondentene synes at det er for mye administrativt for å bli sertifisert. 7 av 29 (24%) bedrifter som ikke oppfyller krav til økologisk sertifisering kunne tenkt å legge driften om til økologisk. Tilsvarende prosenttall for gårdsturisme er 30 % (7 av 23 case), 22 % (2 av 9 case) for lokalmatproduksjon og 33 % (2 av 6 case) for omsorgs- og velferdstjenester.

Samarbeid

Gårdsturismebedriftene i utvalget samarbeider mest med andre gårdsturismeaktører, leverandører, andre gårdbrukere og kunder. De fleste samarbeidspartnere har lokal/regional tilknytting bortsett fra kunder som kommer både fra Norge og andre land. Hvis man sammenligner disse tall med data fra 2011 merkes det at konsulenter og forskningsinstitutter fra ikke-nordiske kom på markedet, men antallet er fortsatt lite. Når det gjelder lokalmatproduksjon, samarbeider bedriftene mest med andre gårdbrukere, gårdsturismeaktører, kunder, konkurrenter og leverandører. De fleste samarbeidspartnere har lokal tilknytting. 33 % av bedrifter som samarbeider med andre har formaliserte samarbeidsavtaler. Tilsvarende tall for gårdsturismebedrifter er 33 %, 40 % for lokalmatproduksjon og 43% for omsorgs- og velferdstjenester. Gårdsturismebedriftene i utvalget samarbeider mest når det gjelder markedsføring, salg og overnatting/servering. Omtrent halvparten av respondentene ønsker mer samarbeid angående aktivitets- og kulturtilbud utvikling og forbedring av produkter, produktpakking, salg og overnatting/servering. Sammenlignet med 2011 ble det vesentlig færre respondenter som samarbeider på aktivitets- og kulturtilbud, overnatting/servering, salg og markedsføring. Bedriftene involvert i lokalmatproduksjon samarbeider mest når det gjelder salg, markedsføring, overnatting/servering, utstyr/lokalteter/ tilrettelegging og aktivitets- og kulturtilbud. Over halvparten av respondentene ønsker mer samarbeid angående

utstyr/lokalteter/tilrettelegging, aktivitets- og kulturtilbud, salg, utvikling og forbedring av produkter og salg. Bedriftene som driver med omsorgs- og velferdstjenester samarbeider mest når det gjelder markedsføring, aktivitets- og kulturtilbud og salg. Det foregår ingen samarbeid innen design, innkjøp og utstyr/lokalteter/tilrettelegging og relativt lite samarbeid innen produktpakking, salg og overnatting/servering. Det er absolutt ønske for mer samarbeid når det gjelder aktivitets- og kulturtilbud, markedsføring og salg. Blant bedrifter som driver med omsorgs- og velferdstjenester brukes kontrakter for 6-12 måneder oftest. En av tre av disse bedriftene har over 75 % av inntjeningen fra langsiktige avtaler (over 2 år).

Forventninger

Omtrent en av tre gårdsturismebedriftene forventer vekst og hele 22 % er helt sikre på at de ikke skal ha vekst i antall ansatte. Når det gjelder prognoser for framtidig omsetning, er det bare en gårdsturismebedrift som forventer nedleggelse av virksomheten, mens 70% forventer vekst. Disse tall er ikke signifikant forskjellige fra tall fra 2011-undersøkelsen. Lokalmatbedriftene er mer optimistiske. Omtrent halvparten av disse kan forvente vekst i antall ansatte, mens hele 32 % synes at dette er svært sannsynlig. Hele 88 % av bedriftene forventer vekst i omsetningen og resten av respondentene forventer omsetningen omtrent på dagens nivå. En av fem lokalmat virksomheter spår enten nedleggelse eller reduksjon i omsetningen. De som jobber med omsorgs- og velferdstjenester forventer stort sett ingen vekst i antall ansatte. Det er bare 7 % av respondentene som har slike forventninger. Over halvparten av respondentene er helt sikre på at det ikke blir noe vekst de neste 3 årene mens en av tre bedriftene forventer økt omsetning.

16 % av respondentene indikerer at det er lite eller svært lite sannsynlig at egne barn eller nære slektninger skal overta gården, 39 % er usikker på dette og 43 % er ganske eller helt sikker. Tallene varierer i veldig liten grad mellom gårdsturismebedriftene, lokalmatproduksjon og omsorgs- og velferdstjenester og tallene for gårdsturismebedriftene har ikke endret signifikant siden 2011. Hele 63 % av respondentene svarer at satsning på gårdsturisme, lokalmatproduksjon eller omsorgs- og velferdstjenester har økt sjansen for at neste generasjon overtar gården.

NORDLANDSFORSKNING
NORDLAND RESEARCH INSTITUTE

Postboks 1490
N-8049 Bodø
Norge

Tlf: +47 75 41 18 10
nf@nforsk.no
www.nordlandsforskning.no